

Omgaan met emoties binnen de rechterlijke macht

Lalita Soechitram
Meryem Savas
Rayshree Gajadhar

Voorwoord

Wij zijn drie vierdejaars studenten Maatschappelijk Werk en Dienstverlening aan de Haagse Hogeschool. In het kader van de afronding van onze studie zijn wij bezig met een afstudeerproject met als thema ‘omgaan met emoties binnen de rechterlijke macht’.

Onze opdrachtgever, Ton Ossenwaarde van Sirius Training en Advies, heeft signalen opgevangen van diverse kinderrechters die moeite hebben om op een adequate wijze om te gaan met hun emoties tijdens de besluitvorming. De doelstelling van het project is om door middel van onderzoek erachter te komen waar de sector Kinderrecht behoefte aan heeft als het gaat om het leren onder controle houden van hun emoties bij besluitvorming en eventueel een training te ontwikkelen die aansluit bij hun vraag. Belangrijk is het vergaren van kennis en inzicht en komen tot aanbevelingen rond de punten van de probleemstelling.

Wij hopen dat het onderzoek zal leiden tot de ontwikkeling van nieuwe ondersteuningsvormen betreffende het omgaan met emoties binnen de rechterlijke macht.

Den Haag, 7 juni 2004

Meryem Savas
Rayshree Gajadhar
Lalita Soechitram

Inhoudsopgave

Algemene inleiding	blz. 2
Hoofdstuk 1: Rechtsvinding	blz. 5
§ 1.1 Taakopvatting rechters	blz. 5
§ 1.2 Rechtsvinding als proces	blz. 6
§ 1.3 De definitie van rechtsvinding	blz. 7
§ 1.4 Analyse van het rechtsvindingproces	blz. 9
§ 1.5 Technieken van rechtsvinding	blz. 11
§ 1.6 Interne en externe fase	blz. 12
Hoofdstuk 2: Rechtsvinding en moraal	blz. 14
§ 2.1 Rechtsbewustzijn, rechtsbeginselen en moraal	blz. 14
§ 2.2 Rechter, sociale moraal en politiek	blz. 15
§ 2.3 Rechter en persoonlijk moraal	blz. 16
§ 2.4 De inhoud van de moraal	blz. 17
§ 2.5 Legitimiteit van het rechterlijk oordeel	blz. 20
§ 2.6 Methodologie van rechterlijk beslissen	blz. 20
Hoofdstuk 3: Emoties	blz. 22
§ 3.1 Basisemoties	blz. 22
§ 3.2 Emoties, gevoelens en gedachten	blz. 23
§ 3.3 Cognitieve therapie	blz. 24
Hoofdstuk 4: Ondersteuningsvormen	blz. 27
§ 4.1 Supervisie	blz. 27
§ 4.2 Verschillende rationaliteitmodellen	blz. 28
§ 4.3 Training coaching	blz. 32
§ 4.4 Reflectie op de 7 leerfuncties	blz. 33
§ 4.5 Intervisie	blz. 35
§ 4.6 Competentieontwikkeling	blz. 39
Hoofdstuk 5: Analyse van de onderzoeksgegevens	blz. 42
Hoofdstuk 6: Conclusie	blz. 56
Hoofdstuk 7: Een voorstel voor een emotie training	blz. 63
Nawoord	blz. 64
Bijlagen:	
Bijlag 1: Introductiebrief	blz. 65
Bijlage 2: Interviewvragen	blz. 66
Bronvermelding	blz. 67

Algemene inleiding

Boosheid, verdriet, compassie. Dit zijn emoties waar men dagelijks mee te maken heeft ongeacht zijn status in de maatschappij.

Emotie is een gesteldheid, een ervaringskwaliteit van het bewustzijn. Een gevoel is een emotie en een gevoel geeft emotie. In het taalgebruik omvat emotie een heel breed gebied van gevoelens; plotselinge woede, vreugde of verdriet. Een synoniem daarvoor is ontroering. Er zijn positieve en negatieve gevoelens.

Dezelfde situatie kan bij verschillende mensen verschillende emoties wekken: wat de een blij maakt, kan de ander verdrietig maken. Maar ook kunnen bij dezelfde persoon, al naar gelang de omstandigheden, dezelfde prikkels zeer verschillende emoties uitlokken. Emotie hangt samen met hoe iemand over iets of een bepaalde situatie denkt.

Probleembeschrijving

In het kader van de afronding van onze studie hebben wij ons bezig gehouden met het afstudeerproject met als thema ‘omgaan met emoties binnen de rechterlijke macht’.

Voor ons afstudeerproject hebben wij aansluiting gevonden bij onze opdrachtgever Sirius Training en Advies. Dit bureau is door de SSR (Studiecentrum Rechtspleging) benaderd met de vraag om een training te ontwikkelen voor de rechterlijke macht, gericht op het onderkennen en omgaan met emoties, en op de invloed die emoties op het oordeel/besluitvorming kunnen hebben. Het is gebleken dat de rechters in bepaalde situaties moeite hebben om hun eigen emotie onder controle te houden. Dit heeft invloed op hun objectieve oordeelswaarde.

De oorspronkelijk vraag naar de training komt voort uit de praktijk van het Vreemdelingenrecht en heeft inmiddels geleid tot een pilot-training. Naar aanleiding hiervan is de vraag opgeworpen in hoeverre deze training ook relevant zou kunnen zijn voor de sector Kinderrecht.

Het is aan ons om te onderzoeken of de training die ontwikkeld wordt door Sirius Training en Advies, aansluit bij de sector Kinderrecht of dat zij andere behoeften hebben, waardoor er eventueel een andere training ontwikkeld moet worden.

De doelstelling van het project

De doelstelling van het project is om door middel van onderzoek erachter te komen waar de sector kinderrechters behoefte aan heeft als het gaat om het leren onder controle houden van hun emoties bij besluitvorming en eventueel een training te ontwikkelen die aansluit bij hun vraag. Belangrijk is het vergaren van kennis en inzicht en komen tot aanbevelingen rond de punten van de probleemstelling.

Vraagstelling en de deelvragen

Hoofdvraag:

Welke ondersteuningsvorm(en) bestaan er of zouden er nodig zijn om adequaat om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming van de kinderrechters niet nadelig beïnvloedt?

Deelvraag:

- Waar bestaat het probleem van de kinderrechters concreet uit als het gaat om emoties die de besluitvorming nadelig beïnvloeden?
- Waar hebben kinderrechters behoefte aan om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt?
- Welke ondersteuningsvormen komen in aanmerking binnen de sector Kinderrecht om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt?
- Indien het thema niet als relevant wordt herkend, welke factoren zorgen hier dan voor?

Verantwoording van de werkwijze

Plan van aanpak:

- Oriënteren op de cultuur van de rechterlijke macht door middel van het raadplegen van geschreven bronnen;
- Informatie verzameling over emoties, rechtsvinding en bestaande ondersteuningsvormen;
- Formuleren van een introductiebrief naar de kinderrechters;
- Opstellen van de interviewvragen;
- Benaderen van kinderrechters;
- Uitwerken van de theorie;
- Afnemen van interviews;
- Uitwerken van de interviews;
- Het formuleren van de conclusie en aanbevelingen.

Verantwoording opbouw onderzoeksverslag

Het onderzoeksverslag bestaat uit 7 hoofdstukken die we als volgt hebben ingedeeld:

Voorwoord

Algemene inleiding

Hoofdstuk 1: Rechtsvinding

Hoofdstuk 2: Rechtsvinding en moraal

Hoofdstuk 3: Emoties

Hoofdstuk 4: Ondersteuningsvormen

Hoofdstuk 5: Analyse van de onderzoeksgegevens

Hoofdstuk 6: Conclusie

Hoofdstuk 7: Een voorstel voor een emotie training

Nawoord

Bronvermelding

Er is voor deze indeling gekozen, omdat er 4 aspecten opgenomen zijn die belangrijk zijn binnen het onderzoek. De 4 aspecten zijn, het rechtsvindingproces, de emoties, de ondersteuningsvormen en de interviews.

Allereerst wordt het rechtsvindingproces in zijn geheel uitgewerkt, omdat het voor het onderzoek belangrijk is om te weten hoe de besluitvorming tot stand komt. Dit, omdat het naar voren is gekomen dat kinderrechters soms in hun besluitvorming worden beïnvloed door emoties. Daarnaast wordt duidelijk in kaart gebracht hoe complex het proces is en welke factoren er een rol bij spelen.

Daarna is ingegaan op het begrip emotie. Dit, omdat het belangrijk is om de lezer duidelijk te maken wat er onder het begrip emotie verstaan wordt en hoe emoties hun weerslag kunnen hebben op het handelen van, binnen dit onderzoek, de kinderrechters. Er is bewust gekozen om de tekst over cognitieve therapie op te nemen in het onderzoek, omdat het goed aansluit bij de paragrafen ervoor en inzicht geeft in een methode die gehanteerd kan worden om disfunctionele gedachten te verminderen/ weg te nemen. Het is niet de bedoeling om deze methode aan te bevelen als ondersteuningsvorm, maar enkel om duidelijk te maken dat de mogelijkheid bestaat dat men de basisemoties in voldoende mate kan leren reguleren/ controleren.

Vervolgens is er gezocht naar bestaande ondersteuningsvormen met betrekking tot het adequaat omgaan met emoties. Hiervoor is gekozen om te onderzoeken of de kinderrechters aansluiting zouden kunnen vinden bij een of meerdere bestaande ondersteuningsvormen.

Hierna zijn er interviews afgenomen om te inventariseren of het thema ‘omgaan met emoties binnen de rechterlijke macht’ herkenbaar is en zo ja, waar de kinderrechters behoefte aan hebben als het gaat om het adequaat leren omgaan met hun emoties tijdens de besluitvorming. Het betreft hier 10 interviews. Dit aantal is wat beperkt, maar vanwege de enorme werkdruk van de kinderrechters, was het moeilijk om meer kinderrechters bereid te krijgen om mee te werken aan dit onderzoek.

Daarnaast is er ook onderzoek gedaan naar de ondersteuningsvormen waar de kinderrechters al dan niet in de praktijk gebruik van maken.

Naar aanleiding van de uitgewerkte interviews wordt een conclusie omtrent de behoeften van de kinderrechters geformuleerd.

Ten slotte wordt er een aanbeveling gedaan over welk ondersteuningsvorm(en) er in de praktijk gehanteerd zou moeten worden om adequaat om te gaan met emoties, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt.

Verantwoording type onderzoek

Er is gekozen voor een inventariserend/ verkennend onderzoek. Essentieel voor inventariserend onderzoek is dat er wordt nagegaan wat er aan de hand is. De huidige stand van zaken wordt in beeld gebracht door gebruik te maken van allerlei databronnen en dataverzamelingstechnieken. Er is gekozen voor een kwalitatieve dataverzamelingstechniek, namelijk een gestructureerd open interview.

H1. Rechtsvinding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de rechtsvinding. Hierin komt aan orde wat er onder rechtsvinding wordt verstaan en hoe het hele rechtsvindingproces tot stand komt. Dit materiaal is ontleend van A.F.M. Brenninkmeijer (2003)¹, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)² en J.A. Pontier (1991)³.

De stof uit deze boeken geeft goed weer wat het rechtsvindingproces inhoudt en deze boeken zijn daarnaast enkele van de geringe geschreven bronnen over dit onderwerp. In paragraaf 1.1 komt taakopvatting rechters aan de orde. Paragraaf 1.2 gaat in op rechtsvinding als proces. Vervolgens wordt in paragraaf 1.3 de definitie van rechtsvinding behandeld. Daarna komt in paragraaf 1.4 de analyse van het rechtsvindingproces aan bod. Paragraaf 1.5 gaat over de technieken van rechtsvinding en tot slot komt in paragraaf 1.6 de interne en externe fase aan bod.

§ 1.1 Taakopvatting rechters

Vanuit de verschillende vakgebieden hebben de deskundigen een eigen idee wat er speelt als het de taakopvatting van de rechter betreft. Globaal gaat het om de vraag wat de rechter op basis van het toegepaste procesrecht in een proces tot stand brengt. De taakopvatting van de rechter valt nader in te delen in een aantal aandachtsgebieden, die hier eerst kort zullen worden beschreven.

De omvang van de rechtsstrijd

Het proces gaat over een bepaald onderwerp en de wijze waarop de omvang van de rechtsstrijd wordt bepaald, heeft invloed op de taakopvatting van de rechter. Het proces is niet oeverloos, en zou in die vorm onbeslisbaar zijn. Tegelijkertijd geldt dat het bepalen van het onderwerp van het geschil van fundamenteel belang is voor het proces.

De vaststelling van de feiten

Wat is de taak van de rechter als het gaat om de vaststelling van de feiten die beslissend zijn voor de rechtstoepassing in het geschil? De verhouding tussen recht en feit is spannend. Veelal vloeit uit de feiten de toepassing van het recht voort. De rechter kent het recht en past het toe, kan eenvoudig als jurisprudentie gehanteerd worden voor de verschillende rechtsgebieden. Daarmee komt echter de nadruk te liggen op de feiten. De opstelling van de rechter ten opzichte van de feiten vormt een kernthema voor het bepalen van de taakopvatting van de rechter.

Rechtsvorming door de rechter

De taak van de rechter is niet beperkt tot het beslechten van het concrete geschil alleen. De rechter heeft mede een rechtsvormende taak.

De effectiviteit van de geschiloplossing

Meer en meer aandacht ontstaat voor de effectiviteit van de geschillenbeslechting door de rechter. De tijdigheid en in verbinding hiermee ook de werklast van de rechter, als mede de vraag in welke mate de rechter het geschil tussen partijen oplost, zijn belangrijke vragen voor de maatschappelijke bruikbaarheid van de rechtspraak.

¹De taakopvatting van de rechter, A.F.M. Brenninkmeijer (2003)

²Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)

³Rechtsvinding, Ars Aequi Libri, J.A. Pontier (1991)

Het gaat er niet alleen om dat de rechter ‘iets moois en waardevols’ doet, het gaat er vooral om dat de rechter voldoet aan een bepaalde maatschappelijke vraag naar rechtspleging.

Alternatieven voor rechtspraak

Is het vanzelfsprekend dat de partijen hun geschil voorleggen aan de rechter, of vormt rechtspraak slechts de ultimatum remedie wanneer partijen er op een andere manier niet uitkomen?

En in welke mate heeft de rechter de taak om er voor te zorgen dat geschillen niet onnodig in de rechtszaal worden uitgevochten. De omvang van de rechtsstrijd, de vaststelling van de feiten, rechtsvorming door de rechter, de effectiviteit van de geschiloplossing en alternatieven voor de rechtspraak zijn de onderwerpen die gezamenlijk bepalen wat de taakopvatting van de rechter inhoudt. A.F.M. Brenninkmeijer (2003)⁴.

§ 1.2 Rechtsvinding als proces

Rechtsvinding is het proces waarin de rechter bepaalt wat voor elke situatie positief recht is. Dit proces is van fundamenteel belang voor het positief recht, want daardoor kan het steeds aangepast worden aan de veranderende maatschappelijke omstandigheden. In de rechtsvinding wordt aan het positief recht een dynamische werking gegeven door het in steeds nieuwe feitelijke situaties toe te passen. Dankzij de rechtsvinding blijft het positief recht leven. Het is dus niet te verbazen dat rechtsvinding één van de belangrijkste thema's uit de rechtstheorie is. Positief recht is het recht dat is ‘veruiterlijkt’, dat wil zeggen het recht dat vanuit de menselijke geest een min of meer vaste vorm in regels en beslissingen heeft gekregen.

Uit het voorafgaande volgt dat er een eerste aanduiding van rechtsvinding gegeven kan worden. Rechtsvinding is het vinden van recht in een concreet geval. De juridische autoriteit die bij uitstek met rechtsvinding is belast is de rechter. Als men over rechtsvinding spreekt, heeft men het bijna altijd over rechtsvinding door de rechter. De rechter legt zijn vondst vast in een uitspraak. Bij het nemen van zijn beslissing is er van alles aan de hand. De feiten van een bepaald zaak kunnen duister of raadselachtig zijn. De ene zaak is juridisch veel ingewikkelder dan de andere. Vaak leveren de juridische adviseurs van de partijen een belangrijke bijdrage aan de beslissing van de rechter. Vervolgens maakt het verschil uit of één rechter moet beslissen of dat de beslissing wordt genomen door een meervoudige kamer; er bestaat tenslotte ook verschil tussen de personen die deel uitmaken van het rechterlijke orgaan. Elke rechter heeft zijn eigen opvattingen, juridische bekwaamheid, voorkeur en stemmingen. Daaruit blijkt al dat er niet alleen juridische kwesties een rol spelen bij de rechtsvinding. In ieder geval is rechtsvinding niet terug te brengen tot de momentopname van de rechtsbeslissing zelf. Het is een heel gebeuren, een proces. Nu zal niet elke rechtszaak een grote processuele ontwikkeling vertonen.

Het rechtsvindingproces is dus nogal gecompliceerd en vraagt om een analyse. De rol van de feitelijke omstandigheden werd genoemd, aangezien rechtsvinding altijd in een concreet geval plaatsvindt. Verder kwam de confrontatie van het rechtsbewustzijn van de rechter met de positief-rechtelijke regels naar voren. Dit proces kan het beste geanalyseerd worden vanuit het rechtsbewustzijn van de rechter.

⁴De taakopvatting van de rechter, A.F.M. Brenninkmeijer (2003)

Al deze facetten moeten een plaats krijgen in de analyse van het rechtsvindingproces. Men plaatst zich in de schoenen van de rechter en gaat vervolgens het denkproces na, dat tot een rechtsbeslissing leidt. Zo'n plaatsvervangende is mogelijk, omdat elk mens een rechtsbewustzijn heeft en zich vanuit een bepaalde situatie ook kan confronteren met het positief recht, voorzover hij dat beheerst. Het blijkt dan, dat de rechter tot zijn beslissing komt in een denkproces, waarin hij rechtsregels beschouwt in het licht van de feiten die hem worden voorgelegd, maar die feiten tevens ziet door een juridische bril. Dat wil zeggen vanuit de rechtsregels die hij kent en relevant acht voor het geval. Rechtsvinding bestaat dus uit een selectie en interpretatie van rechtsregels in het licht van de feiten, naast selectie en kwalificatie van feiten in het licht van rechtsregels.

De wisselwerking tussen rechtsregels en gegeven feiten is met een eenvoudig voorbeeld te illustreren. Stel dat er een aanrijding heeft plaatsgevonden tussen een fietser en een bromfietser en dat de rechter wordt gevraagd te beslissen wie de schade moet dragen. Als hij let op de voorrangregels is de bromfiets voor hem gelijk aan een fiets (art. 42 Reglement Verkeersregels en Verkeerstekens). In dat opzicht wordt de bromfiets gekwalificeerd als een 'fiets'. In een ander opzicht is het feit dat één van de 'fietsen' met een hulpmotor is uitgerust wel van belang. In het kader van de bewijslast telt de rechter de bromfiets als een motorrijtuig (art. 31 jo 1 Wegenverkeerswet). Te zien is dat dezelfde feiten in het licht van wetsregels anders gekwalificeerd worden, maar dat ook aan de hand van de feiten de toepasselijke wetsregels worden gekozen en geïnterpreteerd.

Bij de analyse van de denkwijze van de rechter in de rechtsvinding, ziet men nog duidelijker hoe het komt dat positief recht steeds verandert. Door de wisselwerking tussen rechtsregels en gegeven feiten in het denkproces van de rechter bevat elke rechtsbeslissing steeds iets nieuws. Weliswaar gaat de rechter uit van bestaande rechtsregels, maar de feiten die hem worden voorgelegd zijn telkens anders. In het licht van de feiten krijgen de rechtsregels iedere keer een wat andere betekenis. Dus niet alleen de rechtsbeslissing op zichzelf is nieuw, maar ook de norm, die in de rechtsregel is vervat, wordt vernieuwd. Daarom kan men zeggen dat er uit de rechtsbeslissing door generalisatie een nieuwe concrete rechtsregel kan worden afgeleid. Enerzijds wordt de beslissing van de rechter dus genomen op grond van iets dat er al was: de rechtsregels, maar anderzijds krijgen die rechtsregels in de rechtsbeslissing een andere werking, doordat zij daarin met een nieuw geval worden geconfronteerd. Natuurlijk is ook hier weer verschil in belangrijkheid van rechtsbeslissingen. Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)⁵.

§ 1.3 De definitie van rechtsvinding

In de vorige paragraaf werd een eerste aanduiding gegeven van wat men onder de term 'rechtsvinding' kan verstaan. Op grond van die aanduiding moet een nauwkeurige definitie van rechtsvinding worden opgesteld. Nu wordt ingegaan op de term 'rechtsbeslissing'. Daarvoor is nodig, dat er eerst bepaald wordt wat er in het algemeen onder 'beslissing' wordt verstaan. Uit dagelijkse ervaring weet men wat beslissingen zijn. Men neemt ze iedere dag en zij verschillen enorm in belangrijkheid. Zo maakt het nogal wat uit of men besluit een uurtje te slapen, een hoorcollege niet te volgen of met de studie op te houden, met een bepaalde man of vrouw samen te gaan wonen of een eind aan het leven te maken. Hoe moet men echter op algemener niveau al die beslissingen definiëren?

⁵Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)

Een beslissing is de bewuste wilsgedaan, waarin aangegeven wordt hoe er gehandeld moet worden. Uit die omschrijving zijn verschillende gevolgtrekkingen over de beslissing te maken. Hieronder worden er vier genoemd:

1. De beslissing is iets bewusts, dat wil zeggen dat de beslisser weet wat hij doet en dat hij ook kan verantwoorden;
2. De beslissing is een wilsgedaan ofwel een innerlijke handeling, die zich richt op uiterlijk handelen. Het verschil tussen innerlijk en uiterlijk handelen is dat het eerste niet, het tweede wel voor andere mensen waarneembaar en kenbaar is. Het gaat bij beslissen dus in ieder geval om handelen en daarom kunnen we zeggen dat beslissen zich afspeelt in de sfeer van de praktijk. Beslissen ligt dus niet op het terrein van theoretisch bezig zijn;
3. Het gaat er bij de beslissing om, hoe er gehandeld moet worden. De beslissing wordt dus genomen op grond van regels, die voorschrijven wat er gedaan moet worden;
4. De beslissing heeft altijd een strekking. Men wil met de beslissing iets bereiken. De handeling, waartoe men besluit, is het middel om het doel te bereiken.

Concluderend kan men over het beslissen zeggen, dat het een fenomeen is, waarmee men bewust ingrijpt in een praktijk, waarin middeldoel relaties centraal staan en waarin de weg van het doel naar het middel door regels wordt aangegeven. Achter de regels op grond waarvan de beslissing wordt genomen, ligt het doel dat centraal staat in de betreffende praktijk.

Er is uitvoerig stilgestaan bij de omschrijving van de beslissing, omdat al hetgeen daarover gezegd is ook van toepassing is op de rechtsbeslissing. Dit zal getoond worden aan de hand van de vier gevolgtrekkingen, die uit de omschrijving van de beslissing zijn gehaald.

1. De rechtsbeslissing is ook iets bewusts. In de rechtsvinding speelt het rechtsbewustzijn van de rechter een grote rol. De rechter weet wat hij doet en in zijn uitspraak legt hij daarvoor verantwoording af;
2. De rechtsbeslissing is ook een wilsgedaan van de rechter die als zodanig niet kenbaar is. Wel is kenbaar hoe er gehandeld moet worden. Dat staat immers in de uitspraak van de rechter. Het is typisch voor rechts beslissingen, dat die handelingen door anderen moeten worden uitgevoerd. De rechter beslist dus voor anderen. Van groot belang is bijgevolg dat die anderen de rechtsbeslissing aanvaarden en zich er naar gedragen. Doen zij dat niet dan zal dat door middel van sancties afgedwongen moeten worden. Als de justitiabelen de beslissingen van de rechter niet aanvaarden en zich er niet naar gedragen, dan staat de gelding van het positief recht op het spel. Een rechter die niet in staat is geldend positief recht te formuleren, kan niet in de rechtsgemeenschap als rechtsautoriteit gehandhaafd blijven;
3. Ook de rechtsbeslissing wordt genomen op grond van regels, namelijk op grond van positief-rechtelijke regels. De rechter zorgt ervoor dat de abstracte positief-rechtelijke regels maatschappelijk functioneel wordt, door op grond van hen rechtsbeslissingen te nemen. Die rechts beslissingen kunnen dan weer aanleiding zijn om via generalisatie concrete positief-rechtelijke regels op te stellen;
4. Ook de rechtsbeslissing is doelgericht, want in afstemming op de wetgever probeert de rechter de politieke doeleinden van de rechts gemeenschap te verwezenlijken. Dat de rechter altijd beslist op grond van een positief-rechtelijke regel, die niet louter aan zijn eigen gezag is ontleend, wijst op die voor de rechtsorde noodzakelijke afstemming van rechtsautoriteiten op elkaars taken. Die afstemming is ook te zien bij de uitvoering van de rechtsbeslissing, want dat gebeurt door bestuurlijke rechtsautoriteiten.

Op grond van dit alles is het niet moeilijk meer om onze eerste aanduiding van rechtsvinding door een nauwkeuriger definitie te vervangen. Deze definitie luidt als volgt: Rechtsvinding is het nemen van een rechtsbeslissing in een proces, waarin de rechter in een bewuste wilswaard op grond van positief-rechtelijke regels voor een concrete situatie bepaalt, hoe er gehandeld moet worden. Nu de rechtsvinding is gedefinieerd, is het zaak de analyse van het rechtsvindingproces waarin de rechter tot een rechtsbeslissing komt, voort te zetten. Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)⁶.

§ 1.4 Analyse van het rechtsvindingproces

Het nemen van een rechtsbeslissing op grond van positief-rechtelijke regels gebeurt in een bewuste wilswaard door de rechter. Aan die wilswaard moet een denkproces voorafgaan, hetgeen erop wijst dat de wilswaard een bewuste is. In dat denkproces komt het ontwerp van de uiteindelijke beslissing tot stand. Dit onderwerp kwam tot stand doordat er wordt gedacht vanuit een wisselwerking tussen positief-rechtelijke regels en de feiten van het geval. Men kan immers slechts tot een rechtsbeslissing komen, door tegelijkertijd en de feiten te selecteren en te kwalificeren in het licht van de positief-rechtelijke regels en die regels te selecteren en interpreteren in het licht van de feiten. In de moderne rechtsvindingstheorie duidt men die beweging in het denkproces van de rechter aan als de 'hermeneutische cirkel'.

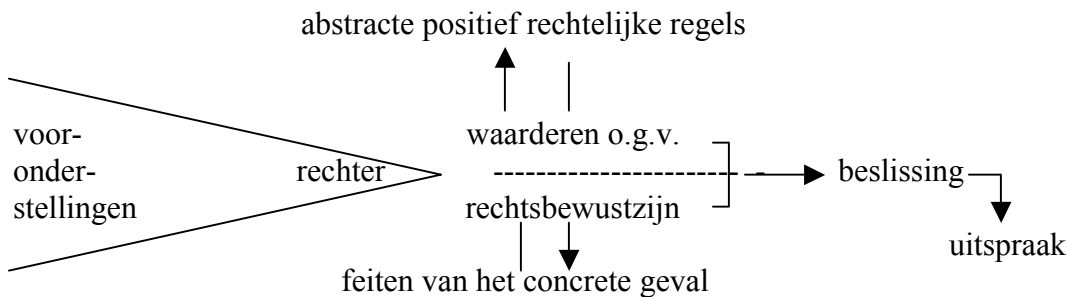
Over de 'hermeneutische cirkel' dient enige achtergrondinformatie te worden gegeven. Zij is een grondgegeven uit de hermeneutiek, dat is de leer over het interpreteren van teksten. De hermeneutiek vindt haar oorsprong in de theologie (godswetenschap), want de eerste hermeneutische regels werden opgesteld voor het interpreteren van bijbelteksten. Al spoedig verhiel zij zich tot een algemene leer met betrekking tot die teksten die om uitleg vroegen. Dat waren naast religieuze met name juridische en literaire teksten. In de hermeneutiek heeft men ontdekt dat het verstaan van teksten tot stand komt in een circulair denkproces. Om elke zin van de tekst goed te verstaan, moet men de hele tekst al begrijpen, maar men kan de hele tekst pas begrijpen, als men iedere zin goed vat. Het gaat dus om een denken vanuit een wisselwerking tussen het deel en het geheel overgezet op het rechtsvindingproces. Het gaat om het denken vanuit de wisselwerking tussen regels en feiten.

Het denkproces van de rechter bij de rechtsvinding is dus circulair te noemen: de feiten wijzen naar de regel, de regel naar de feiten. Dat roept het volgende probleem op. Als de feiten in dat denkproces alleen maar worden geselecteerd en een juridische kwalificatie krijgen vanuit de positief-rechtelijke regels, dan zou het denkproces moeten beginnen met een bestudering van relevante positief-rechtelijke regels. Dat kan echter niet, want het selecteren en interpreteren van die positief-rechtelijke regels kan alleen maar gebeuren vanuit een beoordeling van de feiten. De vraag is dan: waar begint dat circulaire denkproces, als noch de regels en noch de feiten beginpunt kunnen zijn? Er moet iets zijn dat aan de basis van het denkproces staat en dat de invalshoek vormt voor de benadering van de regels en de feiten. De hermeneutische rechtsvindingstheoretici noemen die basis de 'vooronderstellingen' bij de rechtsvinding. Onder vooronderstellingen bij de rechtsvinding verstaan we het hele complex van zowel bewuste als onbewuste geestelijke bagage van de rechter, dat inwerkt op diens rechtsbewustzijn, als hij een rechtsbeslissing gaat nemen. Dat complex heeft vooral een positieve functie, want door de vooronderstellingen is het mogelijk het denkproces dat op de rechtsbeslissing uitloopt te starten.

⁶Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)

Op grond van de voorafgaande analyse is het rechtsvindingproces als volgt in een schema weer te geven:

Schema 1

Dat vooronderstellingen zo bepalend voor de rechtsbeslissing zijn, zou niet zo'n groot probleem zijn, als zij in duidelijke oordelen zouden zijn weer te geven. Vooronderstellingen worden echter bijna nooit uitgesproken. Soms vindt men bij een rechtsbeslissing een uitgebreide argumentatie, waarin bepaalde vooronderstellingen zijn verwoord. Vaak is dat helemaal niet het geval.

Zelfs als de rechter zijn best zou doen zijn vooronderstellingen bij zijn beslissing onder woorden te brengen, zou hij daar maar gedeeltelijk in slagen. Dat komt omdat hij zich maar van een deel van zijn vooronderstellingen bewust is. De onbewuste vooronderstellingen kan hij natuurlijk niet verwoorden. Maar ook van de bewuste vooronderstellingen is maar een gedeelte adequaat weer te geven. Onder de aan de rechter bekende vooronderstellingen vallen immers ook degene die van gevoelsmatige, intuïtieve of irrationele aard zijn. Deze laatste kunnen niet altijd omgezet worden in duidelijke oordelen.

Bij de term vooronderstellingen moet men niet alleen denken aan van tevoren aanwezige duidelijke opvattingen of afgeronde oordelen van de rechter. Onder vooronderstellingen vallen ook andere factoren die via het denken van de rechter mede de rechtsbeslissing bepalen. Pas als die factoren zijn opgespoord, zou de rechter hen misschien kunnen omzetten in uitgesproken oordelen. Dat gebeurt dan echter in een heel ander denkproces dan in dat van de rechtsvinding. Van Hattum⁷ geeft een aantal voorbeelden van factoren, die een rol kunnen spelen bij de vorming van het oordeel van de rechter in een proces. Hij vermeldt onder andere:

- de onwil van de rechter om ernstige feiten welke in frequentie toe nemen ongestraft te laten;
- de vrees van de rechter dat een vrijspraak bij het publiek in slechte aarde zal vallen;
- de schroom van een jongere rechter om stelling te nemen tegen het oordeel van een oudere collega omdat hij geheel te goeder trouw van mening is dat deze met zijn ruimere ervaring de zaak wel juister zal zien;
- de opvatting dat het zeer ongewenst is iemand vrij te spreken die reeds lange tijd in preventieve hechtenis doorbracht;
- de overweging dat een onjuist vonnis altijd nog in appèl kan worden geredresseerd;
- de overweging dat de verdachte wel van hoger beroep zal afzien als een niet al te zware straf wordt opgelegd;

⁷Hattum, W. Van: Tijdschrift voor strafrecht (1960)

- de omstandigheid dat de ene rechter meer formeel-juridisch pleegt te denken en een ander meer sociaal-praktisch;
- de opvatting dat voor ernstige zaken zwaarder bewijs nodig is dan voor lichtere.

Vooronderstellingen zijn dus niet zozeer oordelen die aan de rechtsbeslissing voorafgaan, maar moeilijk te onderscheiden factoren die bij de rechtsvinding een rol spelen via het denken van de rechter. Daarom worden de vooronderstellingen omschreven als het complex van geestelijke bagage van de rechter. Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)⁸.

§ 1.5 Technieken van rechtsvinding

Het komt voor dat de rechter nog een aparte beslissing moet nemen over de toepassing van de al of niet nader uitgelegde rechtsnorm. Het kan blijken dat bij nader inzien een bepaalde duidelijke of verduidelijkte norm toch niet van toepassing is op een concrete zaak en dat ook overigens geen andere toepasselijke norm is aan te wijzen. Soms kan ook het toepassen van een bepaalde rechtsnorm leiden tot onbevredigende beslissingen of is juist het niet toepassen van een rechtsnorm onbevredigend. Uit de rechtspraak blijkt dat bij problemen met de toepassing van rechtsnormen van een aantal rechtsvindings technieken gebruik wordt gemaakt. Daarvan worden hier behandeld: een tweetal redeneervormen, de redelijke wetstoepassing en het afwegen van belangen.

Redeneervormen

Met betrekking tot een bepaald geschil kan de rechter een oplossing voor ogen hebben, die niet op eenvoudige regeltoepassing kan berusten. Het kan zijn dat de rechter het feitenbestand op het eerste gezicht herkent als de in een bepaalde wettelijke regel omschreven feiten. De concrete zaak vertoont gelijkenis met de in de wettelijke regel omschreven zaak. Bij nader inzien komt echter een aantal elementen toch niet overeen. Evenmin wordt de concrete zaak in andere regels omschreven. De wet vertoont dan een leemte.

In de rechtspraak wordt de redeneervorm doorgaans niet volledig weergegeven, maar wordt er kortweg gesproken van analoge toepassing. De redenering bij analogie vindt dan niet expliciet plaats, maar men kan in die gevallen aannemen dat de rechter meent dat de regel van toepassing is op de concrete zaak omdat het gelijkenis vertoont met de in de regel omschreven feiten.

Redelijke wetstoepassing

Wanneer in een rechterlijk vonnis wordt gesproken van ‘redelijke’ wetstoepassing wordt bedoeld dat een bepaalde toepassing van de wet wel in de rede ligt. Het beroep op redelijke wetstoepassing of wetsuitleg komt voor in de volgende gevallen: Als er sprake is van een leemte in de wet, wanneer het toepassen of niet toepassen van een bepaalde regel zou leiden tot een aparte onbevredigend resultaat of ingeval van een onduidelijkheid in de wet. Het problematische van de regelgeving laat zich in die gevallen kennelijk niet oplossen door de gebruikelijke benaderingen, met behulp van een of meer interpretatiemethoden of een redenering per analogiam of a contrario.

⁸Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)

De a contrario heeft dezelfde structuur als de analogiam, maar leidt tot het tegenovergestelde resultaat. Daarom wordt zij wel het spiegelbeeld van de analogiam genoemd. Ook hier gaat het om gevallen, waarvoor niet direct een te interpreteren wetsregel voorhanden is.

Het beroep op redelijke wetstoepassing komt regelmatig voor, maar wordt in het algemeen als een ‘ongelukkige’ rechtsvindingstechniek beschouwd. Redelijk denkende mensen kunnen zeer wel van mening verschillen over wat een redelijke uitleg is. Het wordt dan ook als een bezwaar gevoeld dat de rechter zonder enig houvast aan interpretatiemogelijkheden autonoom vaststelt wat de redelijkheid gebiedt. Betreft het een belangrijk geschil waarbij twee of meer heel wel te verdedigen standpunten in het geding zijn, dan is een enkel beroep op redelijkheid niet overtuigend.

Belangenafweging

Theoretisch is elke rechtsstrijd tevens een belangenstrijd. Aan deze stelling ligt de gedachte ten grondslag dat elke algemeen geformuleerde rechtsregel een afweging van individuele en collectieve belangen impliceert. Met rechtsregels worden belangen behartigd, zo is het uitgangspunt. Bij onduidelijkheden in verband met de toepassing van rechtsregels op concrete geschillen zal de rechter daarom moeten nagaan welke belangen dat zijn en hoe deze belangen tegen elkaar moeten worden afgewogen. De vraag is of een rationele afweging mogelijk is en of deze afweging op rationele wijze kan worden gecontroleerd. Voorwaarde daarvoor is in ieder geval dat de rechter de afweging door de wijze van argumenteren inzichtelijk maakt. Uit de rechtspraktijk blijkt dat de rechter soms op expliciete wijze belangen afweegt.

Men zegt wel dat de rechter dit doet met behulp van de zogenoemde weegschaalmethode. Argumenten die voor het behartigen van een bepaald belang spreken en argumenten die tegen een bepaald belang spreken, of argumenten die het ene belang of het andere belang ondersteunen, worden op de weegschaal gelegd. De argumenten laten dan de wijzer naar een bepaalde kant doorslaan. Het is immers niet zo dat dit wegen geschiedt op een weegschaal maar meer een waaderen van de rechter is. Bij het afwegen van die belangen dient de rechter zich terughoudend op te stellen. J.A. Pontier (1991)⁹.

§ 1.6 Interne en externe fase

In het rechtsvindingproces kan een onderscheid worden gemaakt tussen een inwendige en uitwendige fase. De kern van de inwendige fase wordt door Scholten¹⁰ het intuïtief- zedelijk, de gewetensbeslissing genoemd. Ze is hoogstpersoonlijk, irrationeel en zedelijk. Scholten meent dat het in laatste instantie om een wilsverklaring gaat. Anderen spreken van een beoordelingsvrijheid. In de inwendige fase van het rechtsvindingproces zijn overigens ook rationele momenten aan te wijzen. Via verschillende methoden, bijvoorbeeld interpretatiemethoden of de topische methode (methode waarbij regelmatig het terugkerend motief naar voren komt), kunnen de mogelijke oplossingen gevonden worden. De rechter kan op min of meer beredeneerde wijze de mogelijke oplossingen binnen het systeem op een rij zetten.

⁹Rechtsvinding, Ars Aequi Libri, J.A. Pontier (1991)

¹⁰Scholten, P.: kenmerken van recht in: verzamelde geschriften 1. (Zwolle, 1949)

In de uitwendige fase presenteert de rechter zijn beslissing als ‘rechtsbeslissing’. De verplichting te motiveren brengt met zich mee dat de rechter zich moet verantwoorden tegenover de gemeenschap. Het vonnis wordt uitgesproken in een functie die de gemeenschap de rechter opdraagt.

Bij de argumentatie van de rechtsbeslissing kan weer gebruik worden gemaakt van gangbare interpretatiemethoden, van juiste redeneervormen en van topoi. In de uitwendige fase kan aansluiting worden gezocht bij het systeem van het recht en bij het maatschappelijk bewustzijn. De beslissing kan beredeneerd in verband worden gebracht met factoren die gezag hebben in een bepaalde gemeenschap. Scholten zegt in verband met de motiveringsplicht: de verplichting tot motivering is een waarborg, dat zij (de rechterlijke vrijheid) niet wordt misbruikt. Daardoor wordt de rechter verplicht zichzelf en anderen rekenschap te geven van zijn oordeel, zich af te vragen of het wel zakelijke motieven waren, d.w.z. overwegingen, gegrond in het geval, niet in sympathie of antipathie tegenover partijen, die hem leidden. Hij wordt gedwongen aan te wijzen in hoeverre zijn uitspraak als rechtsregel veralgemenisering verdraagt. J.A. Pontier (1991)¹¹.

¹¹Rechtsvinding, Ars Aequi Libri, J.A. Pontier (1991)

H2. Rechtsvinding en moraal

In dit hoofdstuk zal de rechtsvindingproblematiek in verband worden gebracht met de moraal. Dit materiaal is ontleend van Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)¹², J.A. Pontier (1991)¹³, H.F.M. Crombag; J.L. de Wijkerslooth; M.J. Cohen (1977)¹⁴ en A.F.M. Brenninkmeijer (2003)¹⁵. In deze boeken komt goed aan de orde wat het verband is tussen de rechtsvindingproblematiek en de moraal en hoe de besluitvorming tot stand komt.

Onder de moraal, ofwel de ethiek of zedenleer, verstaat men allereerst de theorie die zich bezighoudt met problemen van goed en kwaad, want zij geeft aan hoe men als mens moet leven en handelen. Echter ook het resultaat van die theorie, de waarden en normen die bepalen hoe men moet zijn, leven en handelen, wordt moraal genoemd. Omdat morele problemen de belangrijkste vragen zijn die de mens heeft te beantwoorden, kan men zeggen dat de moraal per definitie de hoogste regels bevat, die de mens zich stelt.

§ 2.1 Rechtsbewustzijn, rechtsbeginselen en moraal

Het rechtsbewustzijn is de ontstaansbron van het recht in het algemeen. Daarom is het verschijnsel recht niet vreemd. Van al het recht dat uit het menselijk rechtsbewustzijn opwelt, is maar een gedeelte positief recht, namelijk het gedeelte dat door rechts autoriteiten in rechtsregels en rechtsbeslissingen is vastgelegd. Het positief recht kan echter alleen maar volledig recht zijn, als het de band met het menselijk rechtsbewustzijn blijft behouden. Dat gebeurt ook in de rechtsvinding. Daarom is rechtsvinding van wezenlijk belang voor het recht, want zo kan het statische positief recht met het oog op zijn maatschappelijke functie door de rechter dynamisch worden gehouden. In ieder geval staat het positief recht altijd in wisselwerking met het recht dat uit het menselijk rechtsbewustzijn voortkomt.

Nu zullen de rechtsbeginselen behandeld worden. Rechtsbeginselen worden gedefinieerd als de rechtsregels die een waardemaatstaf bevatten. Dit bijzondere karakter van de rechtsbeginselen zorgt ervoor dat zij een dubbele functie vervullen. Enerzijds vormen zij de basis van het positief-rechtelijk systeem, anderzijds zijn zij een kritische toetssteen tegenover het positief-rechtelijk systeem. Vanuit deze karakterisering kunnen rechtsbeginselen ingepast worden in de wisselwerking tussen rechtsbewustzijn en positiefrecht. In hun eerste functie maken rechtsbeginselen deel uit van het positief recht, want zij zijn er de basis van. In hun tweede functie vallen zij onder het recht, dat uit het rechtsbewustzijn ontspringt, want zij stellen zich tegenover het positief recht op. In beide vormen van recht zijn zij van fundamentele betekenis. Daarbij staan in de wisselwerking tussen het rechtsbewustzijn en het positief recht die rechtsregels centraal, die waardemaatstaven bevatten. Waardemaatstaven hebben uiteindelijk altijd te maken met problemen van goed en kwaad en liggen daarom op het terrein van de moraal. In het rechtsvindingproces, waarin de wisselwerking tussen het rechtsbewustzijn van de rechter en het positief recht optimaal tot uiting komt, spelen morele opvattingen dus altijd een rol.

¹²Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)

¹³Rechtsvinding, Ars Aequi Libri, J.A. Pontier (1991)

¹⁴Een theorie over rechterlijke beslissingen, H.F.M. Crombag; J.L. de Wijkerslooth; M.J. Cohen (1977)

¹⁵De taakopvatting van de rechter, A.F.M. Brenninkmeijer (2003)

Er zijn twee momenten in het rechtsvindingproces, waarop men kan zien dat morele opvattingen een rol in dat proces spelen. Het ene moment heeft te maken met het gemeenschapsaspect in de rechtsvinding, het andere met het persoonlijke aspect in de rechtsbeslissing. Het staat in verband met de taak die de rechter in de rechtsgemeenschap dient te vervullen. Hij moet in afstemming op de actuele wetgever trachten de sociaal-politieke doeleinden van de rechtsgemeenschap te verwezenlijken.

Deze sociaal-politieke doeleinden worden uiteindelijk ingevuld vanuit waardemaatstaven die op de heersende sociale moraal in de gemeenschap zijn gericht. Het doel van de rechtsvinding krijgt dus in laatste instantie zijn inhoud vanuit morele opvattingen die in de rechtsgemeenschap leven. Het tweede moment heeft te maken met het persoonlijke aspect van de rechtsbeslissing. Eerder is het rechtsvindingproces al geanalyseerd vanuit het rechtsbewustzijn van de rechter.

Zo'n analyse sluit aan bij de ervaring van de lezer, aangezien elk mens een rechtsbewustzijn heeft en zich daarbij in zijn denken op de plaats van de rechter kan zetten. Vanuit dat voorstel is er in de analyse van de rechtsvinding aan alle mogelijke fenomenen aandacht geschonken, behalve aan het rechtsbewustzijn van de rechter zelf. In dat rechtsbewustzijn komt het persoonlijke aspect van de rechtsvinding naar voren. Er is al gezegd dat in het rechtsbewustzijn rechtsbeginselen leven, die waardemaatstaven bevatten. Dat geldt ook voor het rechtsbewustzijn van de rechter die een beslissing moet nemen. Deze waardemaatstaven zijn onderwerp voor de persoonlijke moraal, die natuurlijk in verband zal staan met de sociale moraal. In ieder geval volgt uit het voorgaande, dat het resultaat van de rechtsvinding mede zijn inhoud krijgt vanuit de persoonlijke morele stellingname van de rechter.

Op grond van het voorafgaande kan de volgende conclusie getrokken worden. In het rechtsvindingproces krijgt de wisselwerking tussen het rechtsbewustzijn van de rechter en het positief recht gestalte. In die wisselwerking spelen rechtsbeginselen de hoofdrol. Deze waardemaatstaven kunnen vanuit verschillende invalshoeken bestudeerd worden. Gebeurt het met het oog op een rechtvaardige structuur van de samenleving of op rechtvaardige verhoudingen tussen de mensen in het algemeen, dan bevindt men zich op het terrein van de sociale moraal. Wil men nagaan hoe men in zijn eigen leven deze waardemaatstaven gestalte kan geven, dan gaat het om persoonlijke moraal. Rechtsvinding heeft dus altijd verband met morele opvattingen. Concreet komt dat naar voren als de rechter zich moet richten naar de morele opvattingen in de rechtsgemeenschap om de rechtsvinding aan haar doel te laten beantwoorden en als zijn eigen morele opvattingen via zijn rechtsbewustzijn een rol spelen in de rechtsvinding. Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)¹⁶.

§ 2.2 Rechter, sociale moraal en politiek

De rechter zou zijn taak moeten vervullen in afstemming op de actuele wetgever. Zowel de rechter als de actuele wetgever moeten trachten de sociaal-politieke doeleinden van de rechts gemeenschap te verwezenlijken. Deze sociaal-politieke doeleinden worden uiteindelijk ingevuld vanuit waardemaatstaven, die tot de sociale moraal behoren. Rechtsvinding krijgt dus in laatste instantie haar inhoud vanuit rechtsbeginselen, die de morele opvattingen die in de rechtsgemeenschap leven weerspiegelen.

¹⁶Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink,(1990)

Dworkin¹⁷ maakt een onderscheid binnen de rechtsbeginselen (in ruime zin). Deze zijn onder te verdelen in rechtsbeginselen (in enge zin) en beleidslijnen. De eerste zijn volgens hem van morele aard, hetgeen bij beleidslijnen niet het geval is. Beleidslijnen zijn maatstaven, die op een economisch, politiek of sociaal doel zijn gericht. De realisering van dat doel zou een verbetering van het sociale leven betekenen. De rechter zou bij de verwezenlijking van de sociaal-politieke doeleinden in de rechtsvinding dus met twee soorten maatstaven te maken hebben: de morele, zijnde de rechtsbeginselen, en de neutrale, zijnde de beleidslijnen.

Het tegenover elkaar zetten van waardemaatstaven en neutrale maatstaven lijkt weinig zinvol. Eerder is al aangegeven dat uitgaande van een voorliggend geval onder de rechtsbeginselen steeds een hiërarchie op te stellen is.

Elk rechtsbeginsel wordt dus gedragen door nog hogere waardemaatstaven. De regels met de hoogste waardemaatstaven zijn per definitie van morele aard. Achter de neutrale waardemaatstaven, die in de beleidslijnen zijn omvat, zijn hogere waardemaatstaven te construeren, die van morele aard zijn. Die morele rechtsbeginselen zijn de basis van de beleidslijnen.

Het doel van de rechtsvinding is dus het verwezenlijken van de sociaal-politieke doeleinden in een rechtsgemeenschap, die altijd in het teken staan van de sociale moraal. De sociale moraal is echter geen vaststaande code en zij is evenzeer aan verandering onderhevig als het positief recht. Het spreekt vanzelf dat de rechter in de rechtsvinding zijn beslissingen moet afstemmen op de officiële politiek. De actuele wetgever poogt immers de sociaal-politieke doeleinden, die aansluiten bij de heersende sociale moraal, te realiseren en daarop moet de rechter de rechtsvinding afstemmen. De rechter is immers aan positief recht gebonden en het probleem rijst pas als de politiek niet in positief-rechtelijke regels is vastgelegd of op zo'n manier dat het zo goed als geheel aan de rechter wordt overgelaten in de bepaalde maatschappelijke omstandigheden morele waardemaatstaven te concretiseren. Als dit het geval is dan gaat het vaak om kwesties waarover geen eensluidende morele opvatting in de rechtsgemeenschap bestaat. Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)¹⁸.

§ 2.3 Rechter en persoonlijke moraal

In de vorige paragraaf is het ene moment behandeld, waarop men kan zien dat morele opvattingen een rol spelen in de rechtsvinding. De rechter zal in de rechtsvinding altijd aansluiting zoeken bij de heersende sociale moraal. Niettemin blijft het de rechter persoonlijk die de beslissing neemt. Het tweede moment waarop gezien kan worden dat morele opvattingen de rechtsvinding beïnvloeden, heeft daarmee te maken. Ook persoonlijke morele opvattingen van de rechter zullen een rol spelen in de rechtsvinding.

Vooropgesteld moet worden dat het om twee momenten gaat, maar dat de persoonlijke moraal van de rechter vaak naar inhoud verwant zal zijn aan de sociale moraal van de rechtsgemeenschap. Zoals zijn rechtsbewustzijn is gevormd vanuit een allang bestaande traditie van denken over recht, zo krijgt ook zijn morele bewustzijn gestalte vanuit de in de loop der tijden gegroeide sociale moraal van de maatschappij, waarin hij is opgegroeid. Bovendien brengt zijn werk als rechter met zich mee, dat hij gewend is zijn persoonlijke morele opvattingen te richten naar hetgeen er in de rechtsgemeenschap als moreel wordt beschouwd, tenzij hem dat niet meer verantwoord voorkomt.

¹⁷Dworkin R. H: The model of rules, Social rules and legal theory (Oxford 1968)

¹⁸Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink, (1990)

Al blijft er een zekere spanning tussen persoonlijke morele standpunten en heersende morele opvattingen bestaan, de laatste zullen altijd van belang zijn. Dat hangt samen met de aard van de moraal. In de moraal gaat het altijd om het goed zijn en leven van de mens met het oog op de medemens en om het goed handelen van de mens tegenover andere mensen. Daaruit vloeit direct voort dat een individu met betrekking tot morele standpunten niet volstrekt onverschillig kan blijven voor de opvattingen van de mensen die hem omringen. Een moraal zonder enige intersubjectieve dimensie (geldig voor elk van een groot aantal subjecten) mening verworpen worden.

De twee momenten, waarop morele opvattingen het rechtsvindingproces binnendringen, staan dus altijd in verband met elkaar. Niettemin kan er een spanningsveld bestaan tussen de persoonlijke moraal van de rechter en de sociale moraal van de rechtsgemeenschap, waarnaar hij zich in de rechtsvinding moet richten.

Omdat de rechter zijn persoonlijke morele opvattingen zoveel mogelijk moet plaatsen in het kader van het heersende morele klimaat in de rechtsgemeenschap, wordt hij vaak genoodzaakt het positief recht in stelling te brengen tegenover justitiabelen met wat extremere morele opvattingen.

Concluderend uit deze paragraaf kan gezegd worden dat in de rechtsvinding altijd de persoonlijke moraal van de rechter, bewust of onbewust, zal meespelen. Die persoonlijke moraal zal vaak in de lijn liggen van de heersende moraal, die in het positief recht tot uiting komt. Slechts in extreme situaties kan de persoonlijke morele opvatting van de rechter in botsing komen met het positief recht. Zolang de rechtsgemeenschap echter het karakter van een democratische rechtsstaat blijft bewaren, is er voor de rechter geen ruimte om in de rechtsvinding zijn persoonlijke moraal tegen het positief recht in te laten gelden. Hij moet de rechtsvinding blijven afstemmen op de actuele wetgever. Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)¹⁹.

§ 2.4 De inhoud van de moraal

Tot hiertoe is in dit hoofdstuk ingegaan op de invloed van morele opvattingen op de rechtsvinding. Impliciet kwam daarbij naar voren dat recht op moraal is gebaseerd, omdat de hoogste rechtsregels, die waardemaatstaven inhouden, van morele aard zijn.

Allereerst moet opgemerkt worden dat er in de moraal een groot aantal verschillende stromingen en richtingen bestaan. Als men het dus heeft over de invloed van de moraal op de rechtsvinding dan kan die naar inhoud zeer divers zijn. Om een idee te geven van de opvattingen over moraal zullen in deze laatste paragraaf twee verschillende benaderingen gepresenteerd worden.

Een eerste benadering gaat ervan uit, dat moraal geen zaak van de rede is en dat er bijgevolg ook geen morele theorie is op te bouwen. Volgens de ethici die deze benadering hanteren zijn morele problemen slechts gevoelsmatig, intuïtief op te lossen. Zij zijn dan ook van oordeel dat moraal een individuele, persoonlijke zaak is. Men kan zijn persoonlijke gevoel of intuïtie wel uiten, maar een rationele discussie met anderen daarover is niet mogelijk. Deze benadering vindt men ook bij theologen, die menen dat de moraal direct op het geloof is gebaseerd. Morele problemen zijn volgens hen op te lossen vanuit een inspiratie, die men uit heilige Schriften put, welke de basis voor het geloof vormen.

¹⁹Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990)

Verantwoording van moraal is voor deze laatste ethici een zaak van persoonlijke getuigenis. Volgens Scholten²⁰ is de kern van de rechtsbeslissing altijd een morele beslissing, welke hij een gewetensbeslissing noemt. Die gewetensbeslissing krijgt bij hem gestalte vanuit een protestants-christelijke visie op de moraal. De gewetensbeslissing komt bij Scholten niet voort uit een denkproces, maar is een intuïtieve ingeving vanuit het geloof, en dus irrationeel van aard. Het is God die de gelovige mens inspireert tot goed handelen en alleen naar zijn geboden hebben we ons te richten. Het leven is zo ingericht, aldus Scholten, dat men steeds weer, in elke concrete situatie, het geloof in God gestalte geeft door naar zijn geboden te handelen.

Daarom zegt hij: ‘De beslissing van het geweten is altijd concreet, zij geldt alleen nu, in dit geval, voor mij..... In de strijd die we innerlijk voeren, of iets mag of niet mag, zal ongetwijfeld vergelijking met verhoudingen of soortgelijk aan die waarin wij verkeren, een algemener maken van het probleem, ons kunnen helpen, maar de beslissing hangt van dit hulpmiddel niet af, zij is altijd een intuïtief grijpen van de toekomst, die men al naar zijn levensbeschouwing als inzicht in een zedelijk idee, dan wel als het volgen van een goddelijk gebod zal aanvaarden’. Voor Scholten zelf ging het ongetwijfeld om het tweede. In Scholtens opvatting van de gewetensbeslissing valt dus het rationele en het intersubjectieve weg. De gewetensbeslissing is theonoom, irrationeel en hoogst persoonlijk. Daarom is zij niet op regels gebaseerd.

In een tweede benadering van de moraal meent men dat morele problemen wel degelijk rationeel zijn op te lossen. Er zijn dus ook theorieën over moraal te construeren. Daaruit volgt verder dat de moraal nooit alleen individueel of persoonlijk is, maar altijd een intersubjectieve dimensie kent. Dat is ook begrijpelijk, want als men eenmaal voor een bepaalde morele opvatting heeft gekozen, dan zit daar de pretentie in dat iedereen in die situatie die keuze moet maken. In die zin zal zij ook aan anderen verantwoord kunnen worden, zodat een rationele morele discussie ontstaat. De opvatting over moraal die op de achtergrond meespeelt, valt onder deze benadering. Het positief recht werd immers op morele rechtsbeginselen gebaseerd. waarover een rationele discussie mogelijk is.

Een voorbeeld van een morele theorie, die onder deze benadering valt is de moraal van Kant²¹. Kant probeerde een transcendentale ethiek te construeren. Dat wil zeggen: hij probeerde met behulp van logisch doordenken tot de fundamentele regel te komen, van waaruit elk mens noodzakelijkerwijze uitgaat, als hij bijzondere morele regels opstelt. Volgens Kant gaat het morele denken per definitie uit van een grondregel, die hij de categorische imperatief noemde; De categorische imperatief luidt als volgt: ‘Handle nach einer Maxime, welche zugleich als ein allgemeines Gesetz geiten kann’. Volgens Kant kan men door logisch redeneren op basis van de categorische imperatief morele richtlijnen voor het eigen handelen vinden. Stel bijvoorbeeld dat een student hevig in de verleiding komt het prachtig bijgewerkte dictaat van een mede-student achterover te drukken. Volgens Kant moet hij zijn verlangen weerstaan en eerst logisch nadenken. Als hij immers als richtsnoer voor zijn handelen de regel neemt dat dictaten gestolen mogen worden, dan maakt hij tot algemene wet dat voor iedereen het stelen van dictaten is toegestaan. Dat brengt mee dat hij vanaf zijn diefstal geen enkel moment meer zeker is van zijn dictaten, of hij ze nu zelf gemaakt heeft of gestolen. Hij zou het begeerde dictaat spoedig weer verliezen. Handelen volgens zo 'n richtsnoer snijdt dus in eigen vlees en dat is niet redelijk. Daarmee is overigens te zien dat de ethiek van Kant in tegenstelling tot die van Scholten rationeel en sociaal is, al staat het individu evenzeer centraal.

²⁰Scholten. P: Het recht is niet alleen norm, maar ook sociaal verschijnsel (1915)

²¹Kant. J:Regel – ethiek:plichtsoordelen zijn op algemeen geldende morele regels gebaseerd

Overigens is de bovengenoemde formulering van de categorische imperatief nog erg formeel. Elders heeft Kant andere formuleringen van de categorische imperatief gegeven, waaruit een meer inhoudelijke richtlijn voor het handelen is te halen. Een voorbeeld daarvan is de volgende formulering: ‘Handle so, dass du die Menschheit, sowohl in deiner Person, als in der Person eines jeden andern, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloss als Mittel brauchest’.

Uitgaande van een rationele benadering van de moraal is als hoofdregel voor het recht wel de regel voorgesteld: ‘Respecteer in uw handelen uw medemens’. Dat is dan nog een regel waaraan ieder, vanuit zijn eigen vooronderstellingen en gezien de feitelijke omstandigheden, een andere invulling kan geven. Vanuit het perspectief van de rechtsvinding is daarbij nog iets anders van belang.

De rechter zal immers zijn persoonlijke morele opvattingen altijd plaatsen in het kader van de sociale moraal in de rechtsgemeenschap. Daardoor komt de regel ‘respecteer uw medemens’ in een andere context te staan. Bekend is de slogan uit de Franse revolutie ‘vrijheid, gelijkheid, broederschap’, waarin abstracte waardemaatstaven werden geponeerd om sociaal-politieke doeleinden te realiseren.

In de liberale visie is het accent op de vrijheid van de mens komen te liggen; in de sociale visie stond de gelijkheid hoog in het vaandel. Daarnaast zijn vele andere sociaal-politieke waarden op te voeren, zoals vrede onder de mensen, zelfontplooiing van de mens, veiligheid en gezondheid, materiële welstand en geestelijk welzijn, bescherming van minderheden, enz. Al deze abstracte waarden vragen om verwezenlijking door concretisering tot richtsnoeren voor het handelen. In het recht gebeurt dat in de wetgeving en in de rechtsvinding. Al kan bij de laatste sprake zijn van een zekere spanning tussen persoonlijke morele opvattingen van de rechter en heersende moraal in de rechtsgemeenschap, nooit zullen beide zich van elkaar losmaken. Moraal kenmerkt zich altijd door intersubjectiviteit. Rechtsvinding laat dat zien.

De laatste vraag, die in het kader van de inhoud van de moraal besproken moet worden is, waarom morele regels de belangrijkste regels zijn die de mens kent. Een antwoord daarop laat zich al voorspellen aan de hand van de hierboven genoemde sociaal-politieke waardemaatstaven. Veelzeggend is echter de beschouwing die de Engelse rechtstheoreticus Herbert Hart²² aan het natuurrecht wijdt. Hoewel hij het natuurrecht niet ziet als een morele eis aan het recht, spreekt hij over een minimuminhoud van het natuurrecht in het recht. Deze minimuminhoud leidt hij af uit feitelijke grondgegevens van het menselijk bestaan. Volgens hem is het gegeven dat de mens vrijwillig aan rechtsregels gehoorzaamt, slechts te verklaren vanuit die feiten. Uiteindelijk wijzen die feiten uit dat zelfbehoud voor de mens centraal staat. Morele regels zijn dus de belangrijkste regels die de mens kent, omdat zij noodzakelijk zijn voor de bescherming van het menselijk individu en de medemensen, de samenleving, die het nodig heeft.

De vijf feitelijke grondgegevens van het menselijk bestaan zijn volgens Hart:

1. de menselijke kwetsbaarheid;
2. de uiteindelijke fysieke gelijkheid van de mens;
3. het beperkte altruïsme;
4. de beperkte materiële hulpbronnen waar de mens over beschikt;
5. beperktheid van inzicht en wilskracht van de mens.

²²Hart. H: veranderende inhoud van het positief recht (1961)

De grond van de moraal is dus het streven van de mens naar zelfbehoud. Daarmee is niet bedoeld dat de mens het in zich heeft zijn eigen leven tot elke prijs te willen bewaren. Zichzelf behouden is niet alleen gericht op het materiële, het lijfsbehoud, maar ook op het ideële, de menselijke waardigheid. Hij kan zich voor zijn morele regels met benzine overgieten en in brand steken. Het gaat erom te blijven leven als een menselijk persoon met zijn unieke waarde. Als dat laatste wegvalt kan het zijn, dat het leven zelf niets meer waard is. Vanwege die tweevoudige reden zijn morele regels de belangrijkste regels die de mens kent. Mr. Drs. J.J.H.Bruggink (1990)²³.

§ 2.5 Legitimiteit van het rechterlijk oordeel

Het denken over de totstandkoming van rechterlijke beslissingen in de 20^e eeuw leidt opnieuw tot de vraag waarom het rechterlijk oordeel bindt en de vraag naar de legitimiteit van de verbindende kracht van rechterlijke oordelen. In de huidige rechtsvindingstheorie wordt aangenomen dat het beeld van een volstrekt rationele wetgever, zoals in de context van het legisme (heerschappij van het geschreven recht en de mechanische toepassing daarvan) werd voorgesteld, niet klopt, dat vooronderstellingen over het kennisverwervingsproces van de rechter met betrekking tot feiten en recht moet worden bijgesteld, dat rechtsvinding een veel ingewikkelder onderzoek, zoek, denk, beslis en redeneerproces is dan in het legisme werd aangenomen en dat de bemoeienis van de rechter met de rechtsvorming op allerlei terreinen van het maatschappelijk leven aanzienlijk is vergroot. De bemoeienis van de rechter met de rechtsontwikkeling maakt de rechterlijke rechtsvinding problematisch niet alleen omdat er geen bevredigende oplossing bestaat voor een methodische, rationele, verantwoording, maar ook omdat deze andere rechtsvinding de verhouding tussen de verschillende machten in de staat raakt. A.F.M. Brenninkmeijer (2003)²⁴.

§ 2.6 Methodologie van rechterlijk beslissen.

Het systeem van regels nu waarmee men in de wetenschap zijn oplossingen als rationeel rechtvaardigt heet per definitie, dat wil zeggen afgezien van de aard van die regels en hun rechtvaardiging, een methodologie. Een methodologie is een systeem van conventies, dat de rationaliteit van verklaringen en oplossingen op een bepaald wetenschapsgebied bedoelt te garanderen.

Met deze formele definiëring is over de inhoud van de methodologische regels en hun rechtvaardiging nog niets gezegd. Dat is in het algemeen ook niet goed mogelijk, en wel omdat opvattingen over rationaliteit betrekkelijk vlottend zijn. Men kan stellen dat het feit dat men het godsoordeel als bewijsmiddel toeliet in de middeleeuwse rechtspraak, er niet een gevolg van was dat men in die tijd geen prijs stelde op rationaliteit van rechterlijke beslissingen, maar vooral van het feit dat in het toen prevalerende wereldbeeld een beroep op een rechtstreeks goddelijk ingrijpen als rationeel werd beschouwd, althans als niet in strijd met de rationaliteit. H.F.M. Crombag, J.L. de Wijkerslooth en M.J. Cohen (1977)²⁵.

Mededogen heeft met besef te maken. Het is een rationele emotie die volgens Martha Nussbaum²⁶ drie cognitieve vereisten kent. Ten eerste moet het lijden niet triviaal zijn, bij het opleggen van een kleine geldboete is mededogen niet relevant.

²³Op zoek naar het recht; rechtsvinding in rechtstheoretische perspectief, Mr. Drs. J.J.H. Bruggink (1990)

²⁴De taakopvatting van de rechter, A.F.M. Brenninkmeijer (2003)

²⁵Een theorie over rechterlijke beslissingen, H.F.M. Crombag, J.L. de Wijkerslooth en M.J. Cohen (1977)

²⁶Nussbaum. M: Upheavals of thoughts (Cambridge University Press)

Ten tweede moet de persoon niet, althans niet helemaal verdienen, rechters straffen in het besef dat de dader anders had kunnen en moeten handelen, maar daar beneemt hen niet de mogelijkheid om de ogen open te houden voor het feit dat verdachte niet volstrekt omgedetermineerd tot zijn daad kwam. Tragedies die mensen tot slechtheid brengen gebeuren; dat betekent niet dat ze niet gestraft moeten worden, maar ook niet dat er met die tragedie geen rekening gehouden kan worden. Dat verklaart de lichte toom van superioriteit die uit mededogen spreekt: de dader was niet geheel vrij, de 'loser' krijgt nog een kans.

En ten derde vergt mededogen het geloof van de rechter dat hij in vergelijkbare situatie zou kunnen verkeren als degene met wie hij compassie heeft, het vergt verbeeldingskracht om het restje gemeenschappelijkheid tussen verdachte en rechter te kunnen onderkennen.

Compassie is daarom eenvoudiger ten aanzien van mensen die geen enkel verwijt is te maken: schuldloze slachtoffer bijvoorbeeld. Die eenvoud ontslaat de rechter er niet van de meest minimale vorm van gemeenschappelijkheid voor ogen te houden als hij over een verdachte oordeelt, namelijk de basis van wederzijds menselijk respect, het punt dat mensen kunnen veranderen en dat zij zich kunnen losmaken van hun gedetermineerdheden. Daarom is het een rechterlijke deugd om het vermogen te ontwikkelen, compassie te voelen. A.F.M. Brenninkmeijer (2003)²⁷.

²⁷De taakopvatting van de rechter, A.F.M. Brenninkmeijer (2003)

H3. Emoties

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het begrip emotie, ontleend van F. Kovács (17-01-2004)²⁸. Dit, omdat het belangrijk is om de lezer duidelijk te maken wat er onder het begrip emotie verstaan wordt en hoe emoties hun weerslag kunnen hebben op het handelen van, binnen dit onderzoek, de kinderrechters.

In paragraaf 3.1 worden de 4 basisemoties behandeld. In paragraaf 3.2 wordt ingegaan op de gevoelens en gedachten die de emoties teweegbrengen. In paragraaf 3.3 worden tot slot de cognitieve therapie en disfunctionele gedachten behandeld. Er is bewust gekozen om de tekst over cognitieve therapie op te nemen in het onderzoek, omdat het goed aansluit bij de paragrafen ervoor en inzicht geeft in een methode die gehanteerd kan worden om disfunctionele gedachten te verminderen/ weg te nemen.

§ 3.1 Basisemoties

Alle emoties zijn in vier basisemoties op te delen. Het betreft de basisemoties: woede, angst, verdriet en plezier. Deze basisemoties zijn in de loop van de menselijke evolutie verankerd geraakt in onze genen en ons lichaam. Hierbij nemen woede en angst een zeer fundamentele plaats in. Plezier of lust neemt een hele aparte plaats in: het is de enige basisemotie die inherent plezierig is.

Vrees, woede, vreugde, verdriet, liefde en schaamte zijn kern emoties. Vrees, woede en verdriet zijn emoties die een grote invloed uitoefenen op onze kracht. Iemand bezit de kracht om te leven, de kracht om iets te doen, de kracht om verlies te dragen, de kracht om moeilijkheden te overwinnen. Ieder mens bezit deze kracht, ook al voelt het soms niet zo. Het is de kracht die aan de basis staat van het leven zelf, het is levenskracht. Emoties sturen de levenskracht, geven haar een specifieke uiting en kunnen er ook de oorzaak van zijn dat de levensenergie onderdrukt wordt.

Op die momenten waarop men deze kracht mist, voelt hij zich ellendig. Men voelt zich dan overgeleverd aan de omstandigheden of niet in staat om verder te gaan. Voelt men de kracht wel, dan ervaart men zichzelf als iemand met een eigen 'ik'. Is men de binding kwijt, dan ervaart men zichzelf niet meer als 'iemand' en dan raakt hij onzeker over zijn toekomst. Er is een manier waarop men de eigen 'ik' weer terug kan vinden en wel door het uiten van emoties.

Mensen kunnen over hun gevoelens nadenken en ze beïnvloeden. De mens is op zich een angstig wezen. Wat doet men in situaties die voor zijn gevoel bedreigend zijn? Als er geen andere mogelijkheid is, zal men alles doen om het vege lijf te redden. De psychologie gaat uit van twee basisreacties op dergelijke heftige emoties: vechten of vluchten. Bij het vechten moet men dan ook denken aan het uiten van emoties, iets wat in de huidige samenleving soms nog erg moeilijk ligt.

De emoties woede en angst hebben één duidelijke hersenkern van waaruit ze ontstaan: de amygdala of amandelkern. Evolutionair gezien ooit ontwikkeld om heel snel het organisme in actie te brengen: vechten (woede) of vluchten (angst). Het is belangrijk te weten dat deze amandelkern niet tegelijkertijd woede én angst kan veroorzaken; het is ofwel woede ofwel angst. De omslag kan echter razendsnel gaan zodat het net lijkt alsof beide emoties tegelijkertijd spelen.

²⁸<http://home.planet.nl/~kovac020/emoties.html>; F. Kovács (17-01-2004)

Een ander belangrijk punt is dat iedere basisemotie in feite niets anders is dan een patroon van communicerende zenuwcellen, hormonale uitscheidingen en spierspanningveranderingen. Bijvoorbeeld bij woede hoort onder meer de afscheiding van het hormoon adrenaline, dat jaagt de hartslag omhoog, doet de bloeddruk opjagen, de bloedvaten vernauwen en de ademhaling verhogen. Ook angst kent in hoofdlijnen dezelfde lichamelijke veranderingen. Dergelijke lichamelijke veranderingen, die onderdeel zijn van wat de basisemoties genoemd worden, worden vanuit hersenkernen gestart en via het onbewuste, autonome of vegetatieve zenuwstelsel op een razendsnelle manier in werking gezet. Het andere systeem dat deze veranderingen veroorzaakt is het hormonale of endocriene systeem. De uitscheiding van bepaalde hormonen gaat weliswaar erg snel maar het duurt enige uren tot weken voordat de 'hormonale' rust is weergekeerd in het lichaam.

Een derde belangrijk punt is dat elk van de basisemoties op ieder moment in het lichaam actief is. De intensiteit van elke emotie kan echter verschillen en het mengsel van alle 4 basisemoties is ook continu verschillend. Men kan het vergelijken met een equalizer zoals bij een stereo-installatie: elk schuifje staat voor één basisemotie. De schaal waarop geschoven kan worden is van 1 tot en met 10. Men kan zich zodoende voorstellen dat op een gegeven moment de equalizer met de 4 schuifjes een bepaalde stand heeft. Zo heeft woede bijvoorbeeld de waarde 4, angst de waarde 3, verdriet de waarde 1 en plezier de waarde ½. Bij deze stand horen een bepaalde mate van vegetatieve arousal (= 'onrust' van het autonome zenuwstelsel), van hormonale onrust (met de afscheiding van allerlei hormonen) en van spierspanningveranderingen (die kunnen leiden tot veranderingen in gelaatsuitdrukkingen, houding en bewegingen). Een andere stand leidt vanzelfsprekend tot weer een andere mate van bovengenoemde lichaamsveranderingen. Wanneer iemand emotioneel in balans is, is de 'equalizer'-stand laag en is het schuifje van plezier mogelijk iets hoger dan de andere schuifjes.

Maar emotioneel in balans betekent veel meer dan een bepaalde, lagere intensiteit van de basisemoties. Het betekent ook dat de schuifjes van de equalizer niet té snel alle kanten kunnen opvliegen.

Met andere woorden, de basisemoties kunnen niet plotseling van het ene uiterste naar de andere springen. Men kan dan niet zo maar razendsnel heel kwaad zijn en ook heel angstig of verdrietig. F. Kovács (17-01-2004)²⁹.

§ 3.2 Emoties, gevoelens en gedachten

Emoties zijn de fundamentele lichaamsveranderingen die vooral op een onbewuste, autonome manier worden geregeld door het autonome zenuwstelsel. Er is echter nóg een verandering die iets later ontstaat en gekoppeld is aan de basisemoties: de cognitieve veranderingen. Cognitie = gedachtegangen, zowel bewust als onbewust, de informatieverwerkende stromen in de hogere hersendelen.

Gevoelens zijn dan een mengeling van de 4 basisemoties waarbij specifieke cognities/ gedachten gevoegd zijn. Een voorbeeld kan dit wellicht verduidelijken: het zien van een loslopende Siberische tijger op het terrein van Burgers dierenpark roept weliswaar angst op maar deze angst is anders dan wanneer de loslopende tijger gezien wordt op een boswandeling ergens in Nederland. Dat komt omdat de cognities (verwachtingen, gedachten) bij Burgers dierenpark anders zijn dan die tijdens een boswandeling.

²⁹<http://home.planet.nl/~kovac020/emoties.html>; F. Kovács (17-01-2004)

Eén verschil is natuurlijk dat de verwachting van het zien van een tijger binnen de dierentuin veel groter is dan die bij een boswandeling. Hierbij hoort dan ook de gedachtegang dat er vast wel een bewaker in de buurt is in de dierentuin, die b.v. met het dier is gaan wandelen. Het gevoel dat hiermee ontstaat noemen we weliswaar ‘bang’ maar de intensiteit is niet die van paniek. Zoals al eerder beweerd zijn emoties er altijd eerder dan cognities, in die zin dat de actieve cognities opgeroepen worden nadat de amygdala gevuurd heeft. Dat neemt niet weg dat cognities niet in sterke mate kunnen sturen welke mix van basisemoties opgeroepen wordt. In het voorbeeld van de dierentuin is het zo dat iemand normaliter niet direct in paniek raakt als er een loslopende tijger te zien is. Dat komt omdat de gedachten ‘in een dierentuin horen tijgers’, ‘ik zal straks wel een tijger ergens te zien krijgen’ redelijk geactiveerd zijn. Weliswaar is tevens de gedachte subactief ‘dat een tijger in een dierentuin meestal achter tralies zit’, waardoor natuurlijk angst ontstaat (immers, er wordt afgeweken van de normale gang van zaken), maar vooralsnog overheersen ‘angstreducerende’ cognities. F. Kovács (17-01-2004)³⁰.

§ 3.3 Cognitieve therapie

Vanwege het feit dat men met cognities in sterke mate de intensiteit van de basisemoties kan regelen, is de cognitieve therapie ontwikkeld. Deze therapie richt zich in sterke mate op het trainen van realistische, functionele of constructieve gedachtepatronen. Indien dit goed getraind wordt, is het mogelijk de basisemoties in voldoende mate te reguleren of zo u wilt: te controleren. Op deze manier kan ook het gedrag geregeld worden. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat indien men vanaf de vroege jeugd leert emoties op een verantwoorde manier te reguleren, in gezonde relatie tot de realiteit, een dergelijke training als een automatisme in de hersenen gebrand wordt. Technischer gezegd: de verbindingen tussen de frontale (voorste) delen van de hersenen waar het bewustzijn zetelt en de amygdala zijn sterker bij dergelijk goed gecontroleerde mensen dan bij minder gecontroleerde mensen.

De cognitieve rationele therapie gaat van een positiever mensbeeld uit. Uitbarstingen van emotioneel gedrag, of dat nu agressie of angst is, worden simpelweg verklaard door te stellen dat de intensiteit van de basisemoties dan te hoog is en daarmee minder goed gecontroleerd kan worden door de frontaalkwabben (de rationele gedeelten van ons bewustzijn).

Cognitieve therapie benadrukt twee belangrijke zaken: zaken: allereerst het leren herkennen van disfunctionele gedachten en ten tweede het veranderen van deze disfunctionele gedachten. Dit zijn gedachten die niet geheel of zelfs helemaal niet realistisch zijn en daarmee altijd blokkerend werken voor het bereiken van iets. Een veel voorkomend voorbeeld van een disfunctionele gedachtegang is: ‘ik moet dit examen halen’. Er is hier slechts 1 woord disfunctioneel, té absoluut gesteld, té extreem. Met het woord ‘moet’ is het rondit alles of niets.

Disfunctionele gedachten zijn dus te herkennen aan hun absolute en extreme karakter. Het opsporen van extremen in de eigen denkbeelden vergt training, oefening omdat men vaak blind is voor de eigen denkbeelden. Dat is logisch: het jarenlang gebruiken van bepaalde woorden of bepaald gedrag leidt tot een automatisme, een gewoonte en die zijn vrijwel altijd onbewust. Toch is het mogelijk hier bewust van te worden en vervolgens de gewoonte aan te passen, met veel training.

³⁰<http://home.planet.nl/~kovac020/emoties.html>; F. Kovács (17- 01- 2004)

Een andere manier om disfunctionele gedachten op het spoor te komen is via zogenaamde zelfanalyseformulieren, ook wel G-schema-formulieren genoemd. Als men met de therapeut deze formulieren regelmatig invult leert men gedachten op te sporen, welke gevoelens daar bij horen en welke zelfbeelden horen bij deze gedachtenpatronen. Het zelfanalyseformulier begint met het invullen van een gebeurtenis, een anekdote waardoor men 'van streek' raakt. Vervolgens is de tweede stap te leren welke basisemotie vooral daarbij hoort; voor de eenvoud wordt altijd verondersteld dat er 1 basisemotie het meest actief/ intens is. Een derde stap is het vrijuit opschrijven van welke automatische gedachten bij die gebeurtenis opkwamen. Enkele van deze automatische gedachten bevatten die gedachten die met name de basisemotie zo intens hebben gemaakt. Het gaat natuurlijk om het opsporen van die 'giftige' gedachten die het meest bijdragen aan de intensiteit van de opgeroepen emoties. Een vierde stap is het dooranalyseren van de automatische gedachten naar de diepste laag: de basisgedachten over zichzelf. Deze basisgedachten worden meestal in 'ik ben' formuleringen uitgedrukt. Voorbeelden zijn: Ik ben stom, ik ben een sukkel, ik ben machteloos, ik ben zwak/ zielig. Een laatste stap is het aanvallen van de opgespoorde basisgedachten omdat zij vrijwel altijd te onrealistisch geformuleerd zijn. Daarmee geven ze onnodig veel verdriet, angst of woede en dat werkt meestal blokkerend.

Het is van wezenlijk belang te beseffen dat de opgespoorde basisgedachten meestal niet realistisch en waar zijn maar gesuggereerd worden door iemands eigen gedachten en gedrag. Het is dus in feite terug leren redeneren: als iemand bepaald gedrag vertoont, wat zegt dat dan over die persoon? Bijvoorbeeld: een spreker die plotseling kwaad wegloopt als hij teveel vragen niet meer blijkt te kunnen beantwoorden? Een man die van zijn werk thuis komt en op een vriendelijke vraag van zijn vrouw 'wil je even de vuilnisbak buiten zetten?' zeer bits en agressief reageert? Wat zegt dat over de op dat moment geactiveerde instelling/ houding van die mensen? Welke basisgedachten over zichzelf zijn dan ineens actief? Als men dit leert beseft men beter waarom men zus of zo reageert en kan men zichzelf leren minder emotioneel intens te reageren.

In essentie doet men dat door gedachten over zichzelf, de ander en de wereld te herzien. Men leert ze te onderzoeken en deze onderzoekende instelling ten opzichte van zichzelf is vaak ook verstandig ten opzichte van de omgeving. Men ontdekt dat men door de opvoeding en eigen ervaringen, gedachtepatronen heeft ontwikkeld die vaak te extreem zijn, te onrealistisch, waardoor er altijd meer stress met de omgeving ontstaat dan nodig is. En dat is zonde van de energie. Teveel stress is immers schadelijk voor het lichaam en geeft meer pijn dan nodig is. Ook verlopen lichamelijke herstelprocessen minder snel dan zou kunnen. Daarom is het aanvallen van dergelijke schadelijke gedachtepatronen (ook wel denkgewoonten genoemd) essentieel. Dit 'aanvallen' is in feite niets anders dan enige nuancering aan te brengen en de gedachten te verzwakken.

Het lichaam reageert sterk op emoties:

- Emoties zetten een ieder aan tot handelen. Bij woede komt men tot een heel andere lichaamsuiting dan bij verdriet, lachen is duidelijk te onderscheiden van verbazing;
- Het lichaam gebruikt emoties om zich kenbaar te maken;
- Emotionele gevoelens kunnen heel heftig zijn, maar ze veroorzaken op zich geen fysieke schade.
- De schade die emoties kunnen aanrichten is dat ze een individu kunnen belemmeren om volwaardig te leven;

- Emoties kunnen overweldigen. Emoties kunnen zo'n snelle, ingrijpende invloed op een ieder hebben dat deze niet in staat is van tevoren te bedenken wat de emotie met hem wil;
- Er zijn geen verkeerde of goede emoties: het is aan een ieder om te beslissen en te leren hoe hij het beste met de uitingen van de emoties kunnen omgaan;
- Emoties kunnen gedurende het gehele leven verfijnder en genuanceerder worden;
- Tot slot: in de emoties ligt de blauwdruk van het leven. F. Kovács (17-01-2004)³¹.

³¹<http://home.planet.nl/~kovac020/emoties.html>; F. Kovács (17- 01- 2004)

H4. Ondersteuningsvormen

In dit hoofdstuk, materiaal ontleend van Gents (2002-2004)³², wordt ingegaan op bestaande ondersteuningsvormen, waarvan gedacht wordt dat ze de kinderrechters zouden kunnen helpen om te leren op een adequate wijze om te gaan met de emoties in de praktijk, zodanig dat het hen niet nadelig beïnvloedt. In paragraaf 4.1 zal allereerst ingegaan worden op supervisie. Deze ondersteuningsvorm bevat elementen, reflecteren en het verruimen van het eigen vermogen om vraagstukken vanuit andere posities en invalshoeken te bekijken, die wellicht relevant kunnen zijn voor de sector Kinderrecht. In paragraaf 4.2, materiaal ontleend van J.A. Pontier (1991)³³, wordt ingegaan op de verschillende rationaliteitmodellen, zoals logische rationaliteit, retorische rationaliteit en dialogische rationaliteit. Rationaliseren is een ondersteuningsvorm die al bekend is binnen de sector Kinderrecht en ook wordt gehanteerd. In paragraaf 4.3 komt de training coaching aan de orde. Bij coaching gaat het enerzijds om reflectie, anderzijds om overdracht van deskundigheid. In paragraaf 4.4 komt de ondersteuningsvorm reflectie 7 leerfuncties aan bod. Door regelmatig te 'reflecteren op de zeven leerfuncties' krijgen de sterke en verbeterkanten van het leerlandschap aandacht. Er ontstaan inzichten en concrete aangrijpingspunten om de kennisproductiviteit van de organisatie te verbeteren. In paragraaf 4.5 wordt intervisie met de incidentmethode en Video Interactie Analyse besproken. Door middel van de Video Interactie Analyse kan de rechter terugkijken naar zichzelf waardoor hij meer inzicht krijgt in zijn handelen en deze eventueel kan verbeteren. Tot slot wordt in paragraaf 4.6 de competentieontwikkeling behandeld. Het hoofddoel van competentieontwikkeling is dus het organiseren van competentiegerichte ontwikkelingsactiviteiten voor (groepen) medewerkers.

§ 4.1 Supervisie

Supervisie is een leertraject onder leiding van een supervisor, waarin mensen die beroepsmatig met mensen werken, hun eigen stijl van werken verbeteren en actualiseren.

Door met een bepaalde regelmaat over dit soort zaken na te denken, ontwikkelt men drie hoofdvaardigheden ten behoeve van de professionaliteit:

- Men verruimt zijn vermogen om vraagstukken vanuit andere posities en invalshoeken te bekijken;
- Men leert analyseren waar sterke en nog nader te ontwikkelen aspecten in de houding, gedrag en vaardigheden liggen;
- Men vergroot zijn vermogen tot zelfstandig leren.

In supervisie staat dit regelmatige nadenken of reflecteren voorop. Men komt met zichzelf in gesprek en brengt onder woorden wat hem beweegt en wat dit betekent. Hierdoor ontdekt men wat voor hem belangrijk is en wat hij nodig heeft in het omgaan met de emoties, vooral in omstandigheden die hij als moeilijk ervaart.

³²<http://www.zelfontplooiing.nl/supervisie.html>; Gents (2002 - 2004)

³³Rechtsvinding, Ars Aequi Libri, J.A. Pontier(1991)

Omdat in de praktijk vaak juist het beroep op hem gedaan wordt professioneel te reageren vanuit adequaat op elkaar afgestemde gedachten, inzichten, gevoelens, strevingen en gedragingen, richt supervisie zich specifiek op het ontwikkelen van het vermogen tot integratie van deze aspecten.

Voor wie is supervisie

Supervisie is bestemd voor:

- Mensen die kritisch willen kijken naar het eigen functioneren in hun werk, om zodoende meer inzicht te verwerven in hun voelen, denken, willen en handelen in de uitoefening van hun beroep;
- Mensen die zich verder willen bekwamen in het beroep waarvoor ze zijn opgeleid;
- Mensen die meer vreugde en voldoening willen ervaren in de uitoefening van hun beroep;
- Mensen die bereid zijn om met concrete praktijk - inbrengen te komen. Gents (2002-2004)³⁴.

§ 4.2 Verschillende rationaliteitmodellen

In dit paragraaf gaat het over rationaliseren. Rationaliseren is een bestaande ondersteuningsvorm die al gehanteerd wordt binnen de rechterlijke macht. Rationaliseren biedt enerzijds de mogelijkheid om tot een juiste oordeel te komen en anderzijds om dat oordeel te rechtvaardigen tegenover belangrijke derden, zoals de betrokken partijen en de actuele wetgever.

Als rationaliteit een antwoord kan zijn op de legitimiteitsvraag in verband met het rechterlijk oordeel, dan zal van die rationaliteit naar buiten toe moeten blijken. Het in het openbaar uitgesproken vonnis waarin de motivering van de beslissing is gegeven, biedt bij uitstek de mogelijkheid om te controleren of aan eisen van rationaliteit is voldaan. De vraag is echter wat rationaliteit in verband met dit motiveren van beslissingen eist. De vraag is van oudsher, dat wil zeggen vanaf de klassieke oudheid, verschillend beantwoord.

Uitgangspunt is dat dit motiveren of argumenteren een vorm van taalgebruik is, dat ter rechtvaardiging (of ontkrachting) van een beslissing, een mening of een standpunt dient. Bij dit argumenteren gaat het er om dat de beslissing, de mening of het standpunt wordt onderbouwd met een of meer uitspraken of oordelen, die men de argumenten of premissen noemt en die de beslissing enz rechtvaardigen. Degene die argumenteert claimt dat de door hem of haar verdedigde beslissing instemming verdient of gezag dient te hebben. Rechterlijke vonnissen kunnen worden opgevat als betogen, dat wil zeggen als een geheel van uitspraken of oordelen, meestal bestaande uit verschillende deelbeslissingen met de daarbij behorende argumenten of premissen.

Indien in juridische betogen alleen premissen zouden voorkomen die absoluut waar of evident zijn, dan zou niets anders dan logica vereist zijn om de beslissing een rationele te laten zijn. Gaat het echter om betogen waarin argumenten of premissen voorkomen die op deze kwalificaties geen aanspraak kunnen maken, maar om premissen die hooguit een zekere plausibiliteit bezitten, dat wil zeggen dat ze aannemelijk of geloofwaardig klinken, dan is logische rationaliteit niet afdoende, en staan nog andere mogelijkheden open. Ook deze mogelijkheden zijn van belang voor het juridisch betoog.

³⁴<http://www.zelfontplooiing.nl/supervisie.html>; Gents (2002 - 2004)

In het juridisch betoog gaat het immers, evenals in het politieke of morele betoog, steeds om uitspraken, argumenten of premissen, die niet het karakter hebben van zekere kennis of volkomen betrouwbaar zijn. In rechterlijke vonnissen bijvoorbeeld, gaat het met name om normatieve oordelen, om de waardering van belangen, om het al dan niet verwerpen van verweren, enz. Die uitspraken kunnen nooit waar zijn in de zin van empirisch evident.

Hooguit kan worden gezegd dat uitspraken in verband met normen evident zijn in de zin dat sprake is van volstreekte overeenstemming over de aanvaardbaarheid of juistheid daarvan en dat dan nog alleen in een bepaalde context. Doorgaans gaat het echter om uitspraken of oordelen die alleen in een bepaalde mate verdedigbaar zijn. In rechterlijke vonnissen gaat het voorts om uitspraken over feiten. Ook uitspraken daar over zijn zelden absoluut zeker.

Globaal gesproken neemt men aan dat rationaliteit op nog twee andere manieren kan bijdragen aan het gezag van de rechterlijke beslissing. Sommigen stellen dat door de beslissing zodanig te presenteren dat de toehorende instantie, het publiek, overtuigd raakt van de juistheid van de beslissing de rationaliteit en legitimiteit van de rechterlijke beslissing gewaarborgd is. Anderen stellen dat het niet zozeer gaat om het overtuigen van een publiek, als wel om de juistheid van de beslissing. Of de beslissing juist is en waarborg is voor legitimiteit, moet blijken uit (het samenstel van) argumenten die zijn aangedragen en het inzicht dat wordt gegeven in de totstandkoming van de beslissing.

In het eerste geval zal in het betoog gebruik worden gemaakt van strategische middelen en het betoog op grond daarvan moeten overtuigen. In het tweede geval zal het betoog worden beoordeeld op grond van het communicatieve karakter; op de mogelijkheid tot een onderzoek naar de juiste, meest aanvaardbare beslissing.

a. Logische rationaliteit

Vanuit het gezichtspunt van de logica wordt de gehele rechterlijke uitspraak opgevat als een betoog dat kan bestaan uit verschillende redeneringen; dat wil zeggen dat het gaat om verschillende verzamelingen oordelen, waarvan elke verzameling steeds bestaat uit één conclusie en de andere oordelen worden gebruikt om die ene conclusie te verdedigen.

De uitspraken of oordelen die aangevoerd worden om de conclusie te verdedigen worden premissen genoemd. Het verdedigde standpunt of de verdedigde beslissing wordt conclusie genoemd.

De logica richt zich op deze onderdelen van het betoog, de redeneringen, én op het gehele betoog. De conclusies in de verschillende redeneringen vormen namelijk 'weer de premissen voor het eindoordeel, de eindbeslissing.

Aan de hand van welke criteria kan nu beoordeeld worden of een bepaalde redenering geldig is, dat wil zeggen of een conclusie noodzakelijk volgt uit de premissen? In de logica zijn daartoe redeneerschema's ontwikkeld. Een redeneerschema is een van de natuurlijke taal geabstraheerde vorm, dat op bepaalde soorten redeneringen betrekking heeft. Een geldig redeneerschema houdt in dat, hoe de variabelen ook worden ingevuld, althans binnen de mogelijkheden van het schema, de redeneringen die dan ontstaan steeds geldig zijn.

In de logica zijn verschillende redeneerschema's ontwikkeld die van toepassing zijn op verschillende soorten redeneringen. Er zijn redeneerschema's die van toepassing zijn op redeneringen die

opgebouwd zijn uit oordelen die waar kunnen zijn en er zijn redeneerschema's die toegepast kunnen worden op redeneringen die opgebouwd zijn uit normerende oordelen of waardeoordelen.

Men onderscheidt onder meer de propositielogica, de predikaatlogica en de deontische logica.

Propositielogica: de propositielogica is een tak van logica die zich bezighoudt met geldige redematies die proposities betreffen. Een propositie kan gezien worden als een bewering die waar of onwaar is, of waarvan de waarheidswaarde onbekend is.

Predikaatlogica: Aan de hand van de interne structuur van verschillende beweringen kunnen gedeeltelijke overeenkomsten tot uitdrukking worden gebracht. De objecten (argumenten) die aan dit overeenkomende kenmerk voldoen vormen een verzameling.

Deontische logica: de logica die het redeneren over verplichtingen en permissies formaliseert. Deze taal wordt gebruikt om contractuele verplichtingen te formaliseren.

Wil men nu beoordelen of een juridisch betoog formeel geldig is, dan zal men het betoog moeten reconstrueren met behulp van een van die formele redeneerschema's. Het betoog wordt dan vertaald in een logische kunsttaal. Als de reconstructie de vorm heeft van een geldig redeneerschema, dan kan men spreken van formele geldigheid, althans van formele geldigheid binnen dat bepaalde logische systeem.

b. Retorische rationaliteit

In de retorische benadering van de juridische argumentatie wordt een aanvulling of alternatief gezocht voor de beperkte rationele legitimatie welke de logica aan het juridisch betoog kan verschaffen. De aandacht is gericht op de retorische inslag van de juridische argumentatie. Omdat de retorische benadering de rationaliteit van het inhoudelijke juridische betoog tracht te funderen, spreekt men wel van juridische rationaliteit. Uitgangspunt in deze benadering is dat in juridische betogen zelden sprake is van premissen waarvan de waarheid of juridische geldigheid boven alle twijfel verheven is. Selectie en interpretatie van de rechtsregels, de kwalificatie van feiten en andere activiteiten, zijn alle activiteiten waarbij de rechter speelruimte heeft. Het legitimiteitsvraagstuk in het recht vereist dan ook dat waardeoordelen die in de premissen verscholen zitten, zo goed mogelijk worden gerechtvaardigd.

In de retorica wordt ervan uitgegaan dat argumentatie er altijd op gericht is een bepaald effect te bereiken bij degenen voor wie de argumentatie bestemd is. Voor de vraag of een beslissing en de argumentatie daarvan overtuigt, is het publiek, het auditorium van belang. Zo kan worden verondersteld dat de jurist en in het bijzonder de advocaat, maar ook de rechter argumenteert om zijn publiek te overreden of ergens van te overtuigen. De rechter moet bijvoorbeeld inspelen op bestaande verwachtingen, meningen, ervaringen, kennis en normen. In een retorische benadering wordt de deugdelijkheid van de argumentatie afgemeten aan de effectiviteit ervan bij het publiek waarvoor het is bestemd. Deze benadering impliceert dat in een bepaalde samenleving of binnen een bepaald publiek consensus bestaat over wat als deugdelijke manieren van argumenteren wordt beschouwd. De kwaliteit van de argumentatie is dus afhankelijk van het oordelend publiek.

In de retorische benadering gaat het niet alleen om de morele overtuigingskracht van de waarden die in het recht een rol spelen en waarop de fundamentele rechtsbeginselen zijn gebaseerd, maar ook om

de overtuigingskracht van argumentatie schema's. Zij kunnen een belangrijk strategisch middel zijn. Men kan verschillende argumentatieschema's in juridische betogen herkennen. Argumentatieschema's laten zien op welke manier een beslissing of een standpunt met de argumenten verbonden zijn

In een betoog waarin de argumentatie op zo'n schema berust, wordt geprobeerd om een stelling te rechtvaardigen door deze in verband te brengen met bepaalde oordelen van het auditorium over de werkelijkheid. Van zo'n argumentatie schema wordt gebruik gemaakt als de rechter een beroep doet op feiten van algemene bekendheid of een dergelijk beroep impliciet in het betoog heeft .

In de retorische benadering wordt eveneens gewezen op het belang van topoi. Een topos wordt omschreven als een gezichtspunt van algemene aard dat in een bepaalde tijd door allen of althans door de meesten voor redelijk wordt gezien. In het juridisch betoog kunnen topoi een juridische status hebben zoals de wet en de rechtsbeginselen. Een topos kan ook een algemeen gezichtspunt betreffen waarvan het rechtskarakter niet vanzelf spreekt en waarvan de overtuigingskracht buiten het recht moet worden gezocht.

c. Dialogische rationaliteit

Een dialogische benadering van argumentatie richt zich vooral op uitspraken in het recht die waardeoordelen inhouden en baseert de rationele legitimatie daarvan op procedurele eisen. Een dialogische benadering veronderstelt dat een kritische discussie over meningsverschillen over waardeoordelen mogelijk is en rationeel kan zijn. De rationaliteit wordt vooral gezocht in argumentatieve procedures die voor een bepaald doel worden ontwikkeld, bijvoorbeeld het oplossen van een meningsverschil of het bereiken van overeenstemming met betrekking tot waardeoordelen.

In een dialogische benadering van argumentatie wordt de argumentatie opgevat als onderdeel van een kritische discussie. Een betoog staat niet op zichzelf maar maakt deel uit van een poging om een verschil van mening op te lossen of te voorkomen. Verondersteld wordt dat altijd minstens twee partijen bij een discussie betrokken zijn; een partij die iets vindt en een andere partij die een andere mening heeft of twijfelt. Degene die een standpunt inneemt, tracht dit door middel van zijn argumentatie zo goed mogelijk te verdedigen tegen de mogelijke kritiek van degene die hij wil overtuigen. Hij probeert zijn standpunt aanvaardbaar te maken door daar een discussie over aan te gaan, ook al zal hij misschien zelf als enige aan het woord zijn en doet zijn bekende of onbekende opponent er het zwijgen toe. Kenmerkend voor de dialogische benadering van argumentatie is dat ervan wordt uitgegaan dat achter argumentatie zo'n kritische discussie schuilgaat en dat bij het analyseren van betogen deze betogen steeds in een discussie perspectief worden geplaatst. Dat houdt bijvoorbeeld in dat de analyse er op gericht is de verschillende argumenten pro en contra de beslissing te onderscheiden. Nagegaan kan worden of deze argumenten elk voor zich, of slechts gezamenlijk, nevenschikkend, de beslissing kunnen ondersteunen. Ook kan worden nagegaan of de argumenten in onderschikkende zin, dat wil zeggen dat het ene argument het andere (hoofd-)argument ondersteunt, bepalend zijn geweest voor de beslissing.

Degenen die aan een dergelijke discussie deelnemen, rechtvaardigen hun standpunten door zich aan zekere regels voor discussiëren te houden. In een aantal theorieën over het rechtvaardigen van normatieve uitspraken, zoals de taalhandelingstheorie, worden deze regels geëxpliciteerd. Argumentatie opgevat als een taalhandeling, is er op gericht communicatieve en interactionele effecten te bewerkstelligen.

Voor een rationele legitimatie van uitspraken van rechters en van de premissen waarop die uitspraken steunen, betekent dit in ieder geval dat rechterlijke betogen worden opgevat als argumentatieve betogen met betrekking tot standpunten die steeds opnieuw ter discussie kunnen komen te staan en niet als min of meer afgeronde, monologische betogen, zoals in de logische en retorische benadering van argumentatie het geval is. In een democratische rechtsstaat moet worden verwacht dat de samenleving aan die discussie deelneemt.

De eisen die in deze benadering aan de argumentatie van de rechter worden gesteld, komen er praktisch gesproken op neer dat de rechter het eigen waardeoordeel niet verborgen houdt achter overbodig vakjargon, geschermd met professionele expertise, gekunsteld taalgebruik of de overtuigingskracht van alleen argumenten pro en het verzwijgen van mogelijk aanvaardbare argumenten die tegen de beslissing pleiten. Doorslaggevend is natuurlijk de vraag of van een dialoogsituatie tussen rechter en samenleving sprake is.

Resultaat

Praten en reflecteren maakt men bewust van zijn gevoelens, zijn gedachten, zijn normen en waarden en zijn gedrag. De supervisie waarbij men zijn eigen onderwerpen kiest kan gaan over problemen, die men in de dagelijkse praktijk ervaart. Maar naast eventuele problemen kunnen ook het plezier, de motivatie en het speciale karakter van het werk aan de orde komen. Veelbesproken thema's zijn: het hanteren van onzekerheden, fouten en risico's, het omgaan met gevoelens van de medewerkers of cliënten en die van zichzelf. Bij de bespreking van deze onderwerpen leert men de verschillen aan te pakken tussen wat men wenselijk acht en hoe men daadwerkelijk handelt. Bijvoorbeeld minder concessies ten behoeve van de lieve vrede, of ten behoeve van (Zelf in te vullen).

J.A. Pontier (1991)³⁵.

§ 4.3 Training coaching

Coaching is gericht op het vergroten van zelfsturing, op het maken van keuzes en het vermijden van valkuilen die veel energie kosten. De coach ondersteunt, spiegelt en confronteert om tot echte keuzes te komen.

Praktijkproblemen zijn het uitgangspunt bij de training. Samen wordt gezocht naar onderliggende patronen, die effectief handelen in de weg staan. Alternatieve werkwijzen worden besproken en uitgetoetst. Het uiteindelijke doel is om positieve energie te verwerven die het werk aangenaam maakt.

Tijdens het uitvoeren van de functie kan men in de organisatie tegen vraagstukken aanlopen, waar men zo een, twee, drie geen antwoord op heeft. Deze vraagstukken zullen veelal liggen op het snijvlak van het persoonlijk en het professionele handelen. Het kan bijvoorbeeld zijn dat:

- Men merkt vaardigheden te missen om de nieuwe werkwijze kwalitatief goed in te (laten) vullen;
- Men merkt dat zijn persoonlijke kwaliteiten (nog) niet voldoende zijn om de omslag te laten maken.

³⁵Rechtsvinding, Ars Aequi Libri, J.A. Pontier (1991)

StimulanSZ biedt in samenwerking met Budde, Klaver Meijerink coachingstrajecten aan. Bij coaching gaat het enerzijds om reflectie, anderzijds om overdracht van deskundigheid. De coach geeft, waar mogelijk, gerichte instructie of reikt verschillende mogelijkheden aan om de vraagstukken aan te pakken c.q. op te lossen. Door de concrete opdrachten in praktijk te brengen, doet men als uitvoerder van zijn functie nieuwe ervaringen op. In het volgende coachingsgesprek zijn deze ervaringen uitgangspunt van gesprek.

Doelstellingen

De doelstellingen worden aan het begin van het traject vastgesteld in overleg tussen coach en gecoachte. Tijdens het traject kunnen doelstellingen aangepast, aangescherpt of toegevoegd worden.

Duur traject

Een coachingsgesprek duurt ongeveer 1,5 uur. De coaching vindt plaats op de werkplek of desgewenst in de praktijk van de coach. De duur van een traject is afhankelijk van de vraag en de doelstellingen van de gecoachte en wordt in onderling overleg afgesproken. Gents (2002-2004)³⁶.

§ 4.4 Reflectie op de 7 leerfuncties

Wat is het?

Wil een organisatie kennisproductief zijn, dan heeft zij een leerplan nodig: een corporate curriculum dat de organisatie helpt kennis te genereren, te verspreiden en toe te passen. Zo'n corporate curriculum kun je vergelijken met een rijk landschap met goede mogelijkheden, methoden en faciliteiten voor het ontwikkelen en delen van kennis. Zo'n corporate curriculum zou zeven leerfuncties moeten vervullen:

1. Materiedeskundigheid;
2. Probleemoplossend vermogen;
3. Reflectieve vaardigheden en metacognities;
4. Communicatieve en sociale vaardigheden;
5. Vermogen tot reguleren van motivatie en affecties;
6. Rust en stabiliteit;
7. Creatieve onrust.

Door regelmatig te 'reflecteren op de zeven leerfuncties' krijgen de sterke en verbeterkanten van het leerlandschap aandacht. Er ontstaan inzichten en concrete aangrijpingspunten om de kennisproductiviteit van de organisatie te verbeteren.

Wanneer kun je het gebruiken?

Aanleiding voor reflectie op de zeven leerfuncties kunnen zijn:

- Er heerst een sterke eilandencultuur;
- Het delen van kennis verloopt moeizaam;

³⁶<http://www.zelfontplooiing.nl/supervisie.html>; Gents (2002 - 2004)

- Iedere keer wordt het wiel weer opnieuw uitgevonden;
- Er worden weinig nieuwe ideeën ontwikkeld.

Bij welke vragen?

Vragen die door middel van reflecteren op de zeven leerfuncties beantwoord kunnen worden:

- Heeft men de juiste materiedeskundigheid in huis om huidige en toekomstige problemen op te lossen?
- Is men voldoende in staat om oplossingen te vinden voor nieuwe/onverwachte vraagstukken?
- Weet men bij wie hij moet zijn met specifieke vragen? Weet men van elkaar wie welke expertise heeft?
- Hoe komt men tot een balans tussen rust en onrust zodat hij productief kan werken?

Bij welke kennisprocessen?

Als men de methode relateert aan het in de inleiding geschetste kader van Nonaka & Takeuchi (1995) is die vooral bruikbaar voor het expliciteren van impliciete kennis. Het expliciteren gebeurt door het reflecteren op de 7 leerfuncties als een gezamenlijk proces in te richten. Bij gezamenlijk reflecteren maakt men gedachten en ideeën grijpbaar en toegankelijk voor anderen. Men deelt zo de kennis over de 7 leerfuncties/ het leerlandschap met elkaar.

Gerelateerd aan de leerfuncties draagt 'reflecteren op de 7 leerfuncties' met name bij aan het reflectieve vermogen. Bij het analyseren wordt medewerkers gevraagd te reflecteren op de manier van werken en de moeilijkheden die zich daarbij voordoen. Centraal staat het met elkaar bespreken van positieve en verbeterpunten in het leerlandschap.

Hoe werkt het?

Een aanleiding in de organisatie die het nodig maakt te reflecteren op de 7 leerfuncties:

- Inzicht in de betekenis van de 7 leerfuncties;
- De ruimte om aan de slag te kunnen gaan zonder dat vooraf helemaal helder is wat de reflectie zal opleveren;
- Ruimte, tijd en draagvlak om te werken aan de opbrengst van de reflectie;
- Facilitators die sterk op het proces kunnen begeleiden en die tevens concrete ondersteuning bieden in het eventuele ontwerpproces volgend op de reflectie.

Werkwijze

- De eerste stap is het samenstellen van een groep mensen die zich de zeven leerfuncties 'eigen' maakt. Deze groep bestaat uit mensen die in de organisatie een beslissfunctie hebben. Dit is nodig om acties die uiteindelijk voortkomen uit de reflectie ook daadwerkelijk in gang te zetten;
- Met een afdeling of team wordt een eerste reflectie gestart. Deze reflectie wordt begeleid door iemand uit de groep mensen die zich de leerfuncties volledig eigen heeft gemaakt. In een bijeenkomst wordt de slag gemaakt van leerfunctie naar eigen werkpraktijk. Waar loopt men dagelijks tegenaan? Waar heeft men echt last van in zijn werk?

Wat gaat heel goed, waar is men bijzonder tevreden over? Aan de hand van concrete praktijksituaties wordt gekeken welke leerfunctie al goed is ontwikkeld en welke leerfunctie extra aandacht behoeft;

- Als er een duidelijk beeld is ontstaan van sterk en zwak ontwikkelde leerfuncties is de volgende stap het definiëren van concrete projecten die bijdragen aan de ontwikkeling van specifieke leerpunten. Hierin kunnen de ‘beslissers’ bijvoorbeeld een trekkersrol vervullen.

Wat levert het op?

- Een reflectie op de zeven leerfuncties levert het volgende op:
- Sterke en zwakke kanten van het leerlandschap in de organisatie;
- Concrete projecten die een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van specifieke leerfuncties;
- Een grote groep medewerkers die door de ‘bril van de 7 leerfuncties’ naar het werk- en leerproces kijkt. Gents (2002-2004)³⁷.

§ 4.5 Intervisie

Intervisie is een manier om met collega's of vakgenoten te leren van vragen en problemen uit de dagelijkse werkpraktijk. Tijdens de bijeenkomst brengen deelnemers vraagstukken in, in de vorm van cases of video-opnamen. Deze ervaringen worden stuk voor stuk besproken. De inbrenger bepaalt hoe lang en diepgaand zijn casusbespreking duurt. De anderen denken mee en geven feedback, suggesties en oplossingsrichtingen. Tot slot formuleert de eigenaar van de casus welke punten hij heeft opgestoken en waar hij in de volgende situatie aandacht aan zal gaan geven.

Wanneer kun je het gebruiken?

In welke situaties?

Intervisie kan in uiteenlopende situaties en voor verschillende soorten vragen worden gebruikt. Enkele voorbeelden:

- Het samenwerken aan vraagstukken uit de dagelijkse praktijk;
- Het werken aan problemen die deelnemers persoonlijk aangaan;
- Het toetsen van individuele percepties van het probleem, om van daaruit het probleem te verhelderen, hanteerbaar te maken en mogelijkheden voor actie te onderzoeken;
- Het oplossen van problemen met behulp van verschillende deskundigheden en ervaringen;
- Het verwerven van inzicht in het eigen handelen en het genereren van nieuwe alternatieven.

Bij welke kennisprocessen?

Intervisie kan worden gebruikt voor het oplossen van problemen die door een deelnemer ingebracht worden. Deze methode levert daarom een bijdrage aan het vergroten van het probleemoplossend vermogen. De inbrenger combineert de verschillende invalshoeken, deskundigheden en ervaringen van collega's en vakgenoten om tot nieuwe aanpakken, oplossingen en inzichten te komen.

³⁷<http://www.zelfontplooiing.nl/supervisie.html>; Gents (2002 - 2004)

Intervisie levert ook een bijdrage aan de ontwikkeling van de reflectieve vaardigheden van groepsleden. Er kan gereflecteerd worden op de leerfunctie creatieve onrust door aan jezelf de vraag te stellen 'hoe kom ik tot een balans tussen rust en onrust zodat ik productief kan werken'.

Inzichten en denkprocessen die ten grondslag liggen aan concrete gebeurtenissen in de dagelijkse werksituatie worden gezamenlijk onderzocht, geëvalueerd en expliciet gemaakt. De deelnemers aan interventie krijgen hierdoor meer grip op hun eigen leerprocessen en denkprocessen, hetgeen vervolgens de effectiviteit van hun handelen ten goede komt. Goede *communicatieve vaardigheden* vormen het fundament van leerzame en geslaagde interventiebijeenkomsten. De begeleider ondersteunt het communicatieproces door gerichte interventies en zorgt er daardoor ook voor dat de communicatietechnieken van de deelnemers verder tot ontplooiing komen. In een interventiebijeenkomst komen deelnemers door persoonlijke gesprekken met elkaar in contact. Intervisie levert daarmee een bijdrage aan het delen van impliciete en persoonsgebonden kennis (*socialisatie*).

Hoe werkt het?

Alternatieven

Een veel gebruikte aanpak van interventie is de incidentmethode. Bij deze methode brengt een deelnemer een situatie (ervaring, gebeurtenis, probleem) uit de werkpraktijk in. De incidentmethode kan in twee varianten toegepast worden. Voor welke variant men kiest hangt af van het doel dat hij met interventie wilt bereiken. Wil men een ingebracht probleem oplossen? Of gaat het erom dat hij inzicht verwerft in zijn eigen handelen en vervolgens zelf nieuwe alternatieven kan ontdekken.

Een andere manier om met interventie aan de slag te gaan is de Video Interactie Analyse (VIA). Bij VIA wordt het gedrag in de werksituatie op basis van video-opnames tijdens de interventiebijeenkomsten besproken. Een belangrijk voordeel van VIA ten opzichte van de incidentmethode is dat de in te brengen situatie op videoband staat en dus beelden uit de echte praktijk ingebracht worden. Een nadeel van Video Interactie Analyse kan zijn dat men, zeker als hij geen ervaring heeft met deze methode, professionele begeleiding nodig heeft.

Benodigdheden

- Een vaste of wisselende groep van 5 tot 7 personen;
- Een begeleider die het leerproces en het communicatieproces van de individuen in de groep faciliteert;
- Vrijwilligheid van deelname;
- Heldere methodiek en doelen;
- Vertrouwelijkheid (besprokene blijft binnen de groep);
- Elke groep stelt zelf de regels vast;
- Er is ruimte voor experimenteren;
- Iedereen heeft recht op tijd (geen plicht);
- Naar ieder wordt geluisterd;
- Ondersteuning en uitdaging, er worden geen oordelen uitgesproken;
- Veiligheid om behoeften, zwaktes en fouten toe te geven.

Werkwijze

De aanpak van de incidentmethode gericht op het oplossen van de ingebrachte case gaat als volgt.

Video Interactie Analyse

Stap 1: Inbrengen case

De inbrenger vertelt over zijn ervaring (zonder onderbreking), waarom hij de ervaring inbrengt en wat hij van de anderen verwacht.

Stap 2: Verkenning

Iedere deelnemer stelt (open) vragen om duidelijkheid te krijgen over het ‘probleem’ en de context waarin het zich afspeelt. Vragen kunnen gericht zijn op:

- De context;
- De overtuigingen, normen en waarden die meespelen;
- Gevoelens;
- Houding.

Stap 3: Reflectie en waarneming

De inbrenger kiest zelf welke vragen hij wil beantwoorden, de deelnemers vragen door als het antwoord niet helder is.

Stap 4: Analyse

Iedere deelnemer geeft in eigen woorden weer wat volgens hem/ haar de analyse van de leersituatie is (alsof hijzelf inbrenger is). Als laatste geeft de casusbrenger zijn/ haar reactie op deze analyses en maakt een operationele probleemstelling.

Stap 5: Oplossingsrichtingen

De deelnemers geven de inbrenger tips over hoe het doel gerealiseerd kan worden.

Stap 6: Keuze voor oplossingsrichtingen

Checken: is hetgeen tot nu toe is gezegd voldoende, wat ontbreekt er eventueel nog, wat houdt men tegen, wat heeft men nodig, klopt de eerder geformuleerde doelstelling nog?

Stap 7: Afspraken maken en afronden

De inbrenger geeft concreet aan hoe hij/ zij van plan is zijn/ haar doel te verwezenlijken of welke stap in de richting wordt gezet. De volgende keer terugkoppelen.

Als het doel van intervisie is om de deelnemer meer inzicht te laten verwerven in het eigen handelen en zelf nieuwe aanpakken te ontdekken, kan de volgende variant van de incidentmethode gebruikt worden.

Incidentmethode

Stap 1: Introductie en keuze van een incident

Iedereen krijgt de volgende opdracht: ‘Bedenk een gebeurtenis waarin men niet goed wist hoe te reageren of waarover hij achteraf niet gelukkig was met zijn reactie’. Alle groepsleden vertellen hun

incident. De groep kiest gezamenlijk een vraagstuk van één of meer leden uit dat zal worden besproken.

Stap 2: In kaart brengen van het incident

De inbrenger vertelt over de gebeurtenis. Ook gevoelens met betrekking tot het incident worden verteld. Ideeën of oplossingen en beschrijvingen van wat er na het incident gebeurde worden weggelaten.

Stap 3: Noteren van vragen om informatie

Ieder groepslid noteert voor zichzelf vragen die men heeft om meer inzicht in het incident te krijgen en de context te verhelderen. Mondelinge vragen zijn niet toegestaan.

Stap 4: Informatieronde

De leden van de groep stellen informatieve, inhoudelijke vragen aan de inbrenger. Dit zijn vragen naar wie, wat, waar en hoe.

Stap 5: Percepties van het vraagstuk

Ieder schrijft voor zichzelf zijn/ haar beeld op van het probleem of de vraag. Wanneer iedereen klaar is worden de verschillende percepties op een flap genoteerd.

Stap 6: Verschillen in percepties onderzoeken

De inbrenger geeft een reactie op de verschillende percepties die op de flap zijn genoteerd. De groep praat over de verschillende percepties en de inbrenger kiest uit met welke verder wordt gegaan.

Stap 7: Expliciteren van inzichten

De groepsleden spreken hun inzichten uit. Zij stellen ook vragen aan elkaar om die inzichten zo concreet mogelijk te verwoorden. Van deze inzichten wordt een compacte samenvatting op flap gemaakt.

Stap 8: Wat neem je inhoudelijk mee

De inbrenger krijgt als eerste de gelegenheid de voor hem belangrijkste inhoudelijke inzichten te noemen. De groepsleden volgen daarna.

Stap 9: Welke processen hebben geholpen tijdens deze bijeenkomsten

De groepsleden evalueren het eigen en het groepsgedrag tijdens de intervisie. Welke manier van met elkaar in gesprek zijn bleek effectief?

Wat levert het op?

Intervisie maakt het vermogen tot zelfontwikkeling wakker en streeft ernaar het beste uit elkaar naar voren te laten komen. Een intervisiebijeenkomst geeft zicht op oplossingen voor individuele vraagstukken doordat collega's of vakgenoten zich zonder druk op het vraagstuk kunnen concentreren. Intervisie creëert tevens een sfeer van collegialiteit omdat elke deelnemer komt halen en brengen. Iedere probleemhebber vertrekt met een aantal (zelf ontdekte) suggesties voor effectiever gedrag, met feedback op het eigen functioneren en/ of met meer inzicht in het eigen handelen en de eigen denkpatronen. Wanneer video-opnamen de basis voor de besprekingen vormen, leveren de beelden snel veel zelfinzicht op.

Effectieve communicatie en gesprekstechnieken vormen de basis van succesvolle intervisie. Het is vooral de taak van de begeleider om het communicatieproces tijdens de intervisiebijeenkomsten in goede banen te leiden. Daarnaast werken ook de deelnemers in de groep aan de ontwikkeling van hun gesprekstechnieken.

Bij Video Interactie Analyse geven de groepsleden feedback op wat ze op de opname gezien hebben en wat hun mening daarover is. De begeleider zorgt ervoor dat het proces van feedback geven en ontvangen goed verloopt. Zo leren de deelnemers in de intervisie ook vaardigheden die voor het effectief functioneren in de dagelijkse werkpraktijk noodzakelijk zijn. Gents (2002-2004)³⁸.

§ 4.6 Competentieontwikkeling

Competentieontwikkeling vormt, naast de kerncompetenties en competentie management, het derde wezenlijke element van het competentiedenken. Het doel van competentieontwikkeling is namelijk het opleiden en ontwikkelen van personen, wat moet leiden tot betere prestaties. Keursten (2000) ziet competentieontwikkeling als het organiseren van de leerfunctie (inrichten van leerprocessen). Het opleiden en ontwikkelen moet uiteindelijk leiden tot personen die de gewenste competenties toepassen, waardoor een prestatie wordt geleverd. De prestaties zijn bepalend voor de mate waarin ondernemingsdoelen worden gerealiseerd.

Competentieontwikkeling bestaat uit meerdere onderdelen, waarvan competentiegerichte ontwikkelingsactiviteiten de belangrijkste is. Deze activiteiten kunnen worden vormgegeven in een strategisch ontwikkelingsplan (SOP) en een persoonlijk ontwikkelingsplan (POP). Met een SOP richt de onderneming een plan in waarmee de sturing op de ontwikkeling van de juiste competenties op ondernemingsniveau wordt gerealiseerd. Volgens Bergenhenegouwen et al (1999) is het startpunt van leren en trainen gelegen in het strategisch plan van de organisatie.

Op deze wijze wordt opleiden, leren en kennisontwikkeling geplaatst in het perspectief van de toekomstige taken van de organisatie in het algemeen en van de individuele leden in het bijzonder. Bij het opstellen van een SOP zijn onder andere de volgende vragen richtinggevend:

- Hoe kan het leervermogen van de onderneming worden vergroot?
- Aan welk strategisch doel draagt de beoogde competentieontwikkeling bij?
- Is er sprake van een overkoepelende opleidingsnoodzaak of -behoefte?
- Hoe kan je de ondernemingsdoelstellingen vertalen naar organisationele leerbehoeften?
- Hoe worden de opleidingsinspanningen en opleidingsparticipatie binnen de onderneming gemeten?
- Hoe evolueren opleidingsinspanningen binnen de onderneming en wie participeert in opleidingen?
- Hoe vindt de stimulering van opleidingsinspanningen en leerprocessen plaats?
- Hoe wordt de transfer van het geleerde naar de werkplek vorm gegeven?
- Hoe kan competentieontwikkeling integreren binnen de ondernemingscultuur?
- Hoe kunnen praktijkervaringen worden geïnventariseerd en worden uitgewisseld?
- Hoe kan kennis worden gecodificeerd en vastgelegd?

³⁸<http://www.zelfontplooiing.nl/supervisie.html>; Gents (2002 - 2004)

Met de kennis van het strategisch opleidingsplan dienen er vervolgens gesprekken met de medewerkers plaats te vinden, om in overleg de ontwikkeling van hun competenties te plannen. Zo kan worden vastgesteld welke competenties de medewerker wil ontwikkelen en welke competenties de onderneming, naar aanleiding van de vaststelling van de 'gap' bij de medewerker wenst te ontwikkelen. Vervolgens kan dan in een persoonlijk ontwikkelingsplan (POP) worden opgenomen welke competenties op individueel niveau dienen te worden ontwikkeld; hoe ze kunnen worden ontwikkeld en hoe en wanneer gemeten gaat worden of de competenties zijn ontwikkeld en worden toegepast. Het POP wordt voor elke werknemer afzonderlijk gemaakt en moet in samenhang met de andere instrumenten van het personeelsbeleid gebruikt worden. Zo kunnen bijvoorbeeld in functioneringsgesprekken de vorderingen op het gebied van de persoonlijke ontwikkeling besproken worden. Een POP dient meer dan alleen de doelen van de werknemer.

Een belangrijk aspect ten aanzien van competentieontwikkeling en de opbrengst ervan, is de context waarin competentieontwikkeling plaatsvindt. Bergenhenegouwen et al. (1999), Mulder, (1999) en Van de Ven (2000) zijn zelfs van mening dat de context grotendeels bepalend is voor de mate waarin personen competenties ontwikkelen, teneinde een functie/ rol succesvol uit te oefenen.

Het hoofddoel van competentieontwikkeling is dus het organiseren van competentiegerichte ontwikkelingsactiviteiten voor (groepen) medewerkers. Daarnaast draagt competentieontwikkeling bij aan een 'fit' tussen wat de onderneming vraagt en wat de medewerker wil en kan (Bergenhenegouwen et al. 1999, Mulder, 2001).

Uiteindelijk moeten beide doelen leiden tot betere prestaties. Overige doelen van competentieontwikkeling zijn onder andere gericht op (Mulder, 2001, Stadler & Van de Burgt, 2003):

- Organiseren van leeractiviteiten van (groepen) medewerkers;
- Vergroten van de leermogelijkheden op de werkplek;
- Vergroten leerpotentieel van de werksituatie;
- Verbeteren verhouding tussen kosten en baten van de ontwikkelingsactiviteiten;
- Vergroten van de toegevoegde waarde van de ontwikkelingsactiviteiten;
- Vergroten van de transparantie in de loopbaanmogelijkheden;
- Competentiegerichte beoordelingscriteria en -normen. Gents (2002-2004)³⁹.

Samenvattend zijn de volgende ondersteuningsvormen behandeld, namelijk:

- Supervisie;
- Rationaliteitmodellen;
- Training coaching;
- Reflectie op de zeven leerfuncties;
- Intervisie;
- Competentieontwikkeling.

³⁹<http://www.zelfontplooiing.nl/supervisie.html>; Gents (2002 - 2004)

Uit de bovengenoemde opsomming is er een selectie gemaakt van de ondersteuningsvormen die in aanmerking kunnen komen binnen de sector Kinderrecht om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de kinderrechters niet nadelig beïnvloedt tijdens de zitting.

Het gaat hierbij om de volgende ondersteuningsvormen:

- Supervisie; door met een bepaalde regelmatig over zaken als situaties die problemen kunnen opleveren, de oorsprong van het probleem en de manier van omgaan met de probleemsituatie na te denken, kan de kinderrechter drie hoofdvaardigheden ten behoeve van zijn professionaliteit ontwikkelen:
 - het verruimen van het eigen vermogen om vraagstukken vanuit andere posities en invalshoeken te bekijken;
 - Het leren analyseren waar sterke en nog nader te ontwikkelen aspecten in de eigen houding, gedrag en vaardigheden liggen;
 - Het vergroten van het eigen vermogen tot zelfstandig leren.

In supervisie staat reflecteren voorop.

- Intervisie is een manier om met collega's of vakgenoten te leren van vragen en problemen uit de dagelijkse werkpraktijk. Intervisie kan in uiteenlopende situaties en voor verschillende soorten vragen worden gebruikt zoals:
 - het werken aan problemen die deelnemers persoonlijk aangaan;
 - het toetsen van individuele percepties van het probleem, om van daaruit het probleem te verhelderen, hanteerbaar te maken en mogelijkheden voor actie te onderzoeken;
 - het oplossen van problemen met behulp van verschillende deskundigheden en ervaringen;
 - het verwerven van inzicht in het eigen handelen en het genereren van nieuwe alternatieven.
- Het hanteren van verschillende rationaliteitmodellen. Dit biedt de mogelijkheid om de rechtvaardiging of ontkrachting van een beslissing te motiveren of te beargumenteren. De rationaliteit draagt bij aan het gezag van de rechterlijke beslissing.

Uit het onderzoek is gebleken dat de kinderrechters voor wie het thema niet of nauwelijks relevant is, reeds zelf andere ondersteuningsvormen hanteren die hun helpen bij het op een adequate wijze omgaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het hen niet nadelig beïnvloedt.

H5. Analyse van de onderzoeksgegevens

In dit hoofdstuk worden de afgenomen interviews geanalyseerd. Het betreft hier een tiental interviews met kinderrechters uit verschillende provincies. Voor de interviewvragen, zie bijlage 2.

Kinderrechter I

Deze respondent heeft niet het idee dat de emoties de besluitvorming beïnvloeden. Zij erkent dat ze wel emoties ervaart, maar zij laat zich hierdoor niet beïnvloeden.

De emoties die zij ervaart zijn medelijden, irritaties en verontwaardiging. Deze emoties belemmeren haar niet in haar besluitvorming, maar laten wel een indruk achter. Dit is bijvoorbeeld te merken tijdens een zitting. De kinderrechter heeft dan compassie naar de betrokken partijen toe en geeft hier uiting aan door middel van de ruimte die ze aan iemand geeft om zijn verhaal te doen.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Overleggen met collega's;
- De zitting uitstellen;
- Rationaliseren door een stap terug te doen en kijken wat er echt gaande is.

Vanuit de opleiding is er geen aandacht besteed aan het emotionele aspect van de besluitvorming. In de advocatuur echter is hier wel enigszins aandacht aan besteed door onder andere een cursus Kinderrecht, interne begeleiding en coaching. In de cursus Kinderrecht heeft de respondent voornamelijk geleerd om achter haar ambt te blijven staan: 'Ik ben de kinderrechter en ik ben hier in het belang van het kind'.

Vanuit de werkplek worden er geen ondersteuningsvormen aangeboden. Ze geeft aan dat ze een workshop wel leuk zou vinden, maar echt behoefte hieraan heeft ze niet.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent geen behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt.

Kinderrechter II

Deze respondent is al 5 jaar werkzaam als kinderrechter.

Zij geeft aan dat het voor haar herkenbaar is dat er bepaalde emoties zijn die haar beïnvloeden tijdens de besluitvorming. De beïnvloeding van de emoties heeft bij haar een positieve uitwerking. Het helpt haar namelijk om zorgvuldiger en nog alerter te werk te gaan om tot een juiste besluitvorming te komen.

De emoties die zij ervaart zijn frustratie en compassie. Frustratie treedt bij de respondent op wanneer ze te maken heeft met onmacht met betrekking tot de lange wachtlijsten.

Een ander emotie die zij voelt is compassie met de ouders door in te leven in de situatie waarin de ouders verkeren.

De respondent geeft aan dat ze in sommige gevallen angst heeft om foute beslissingen te nemen, omdat het om de toekomst van de kinderen gaat. Ze handelt door goed over de situatie na te denken, over haar twijfels heen de stappen en de knoop door te hakken.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Overleggen met collega's;
- Veel praten over de desbetreffende situatie.

De respondent geeft aan dat ze vanuit haar opleiding vooral is voorbereidt op het emotionele aspect van de besluitvorming door aandacht te besteden aan de intercollegiale opvang. Ze geeft aan dat dit voor haar voldoende is.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent geen behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt. De emoties die ze ervaart hebben een positieve uitwerking op haar handelen waardoor ze zorgvuldiger te werk gaat. Verder geeft zij aan dat ze genoeg heeft aan de intercollegiale opvang die er vanuit de werkplek wordt geboden.

Kinderrechter III

Deze respondent is al 29 jaar werkzaam als kinderrechter.

Het is voor haar herkenbaar dat emoties de besluitvorming kunnen beïnvloeden. De emoties die zij ervaart zijn boosheid, irritatie en onmacht. Zij is van mening dat emoties horen bij het mens zijn, maar ervaart zelf de emoties niet als belemmerend tijdens de besluitvorming.

De emoties die worden ervaren tijdens een zitting hebben hun weerslag op haar handelen in de zin dat ze haar emoties laat zien tijdens de zitting. Zij geeft aan soms boos te worden tijdens een zitting en geeft dan haar mening aan de betrokken partijen. Bij de beschikking echter houdt ze zich aan de wetgeving en blijft ze zakelijk.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Overleggen met collega's;
- De zitting uitstellen;
- Feedback aan de griffier vragen en aan de Raad voor de Kinderbescherming;
- Een time-out inlassen;
- Methode van onderuitzitten met als doel de betrokken partijen stimuleren om met elkaar te praten.

Vanuit de opleiding is er geen aandacht besteed aan het emotionele aspect van de besluitvorming. De respondent was een van de eerste rechters die in 1973 een communicatietraining mocht volgen. Tijdens deze training werd voornamelijk de aandacht gevestigd op rollenspelen en hoe men handelt en reageert. In de RAIO (Rechterlijk Ambtenaar In Opleiding) werd er geen cursus of training gegeven die zich richt op het emotionele aspect. Zij zou hier wel interesse voor hebben, met name voor de vereenzelviging bij gesprekken met ouders en kinderen en meegaan in de rol van de ouders of het kind.

De respondent geeft aan dat voornamelijk de rollenspelen met video-opname voor haar een belangrijk element is in een cursus. Bij het bekijken van de video-opname kan ze zelf zien hoe ze op een bepaalde situatie reageert. Wat haar het meest is bijgebleven tijdens een cursus is om mensen tegen elkaar te laten praten en niet alleen tegen de rechter.

Op dit moment heeft de respondent er weinig behoefte aan om een cursus emotietraining te volgen. Dit vanwege de 29 jaar werkervaring die ze heeft. Was een cursus emotietraining eerder in haar carrière aangeboden, dan was het wel een interessante cursus geweest. Zij denkt dat het goede cursus zal zijn voor de wat jongere collega's die nog niet zo lang kinderrechter zijn. Ze vindt dat jonge collega's weinig emoties tonen tijdens zittingen maar vervolgens wel harde maatregelen opnemen in de beschikking. Zij vindt dit geen goede houding, omdat partijen hierdoor in de war raken.

In een cursus emotietraining zou de respondent aandacht willen voor:

- Het herkennen van eigen emoties (hoe reageert men in bepaalde situaties);
- Specifieke vaardigheden met betrekking tot gesprekken met kinderen.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent geen behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt. Dit vanwege de 29 jaar werkervaring die ze heeft. Voor haar jongere collega's ziet zij een cursus emotietraining wel als een voordeel, omdat zij onder andere kunnen leren om meer emoties te tonen tijdens de zitting.

Kinderrechter IV

Deze respondent is ongeveer 7 jaren werkzaam geweest als kinderrechter.

Bij hem is het herkenbaar dat hij de emoties inhield tot na de zitting. Hij ervoer de emoties als storend. De emoties waar het om ging zijn medelijden en het zielig vinden van de kinderen. De emoties werden sterker wanneer de kinderen getroffen werden door het noodlot, handicap en mishandeling. Door deze emoties voelde de respondent zich beroerd en kon hij niet wennen aan het gevoel. Het gevoel werd sterker wanneer de ouders of het kind goed hun best deden, maar dit geen verandering bracht in de situatie. Dit heeft er o.a toe geleid dat hij zijn functie als kinderrechter naast zich heeft neergelegd.

De emotie meevoelen werkte verstikkend tijdens het besluitvormingsproces. Dit omdat hij door het meevoelen tijdens de zitting de verwachting wakte dat hij te doen had met de cliënt en vervolgens aan het einde van de zitting met een harde maatregel kwam.

Dit werkte vooral in de situatie belemmerend wanneer hij zag dat de mensen op de zitting heel hard hun best doen, maar dat het toch fout ging.

De respondent ervoer binnen de emotie als belemmerend dat hij hard moest zijn terwijl hij meegaand was. De meegaandheid had weerslag op zijn handelen, omdat hij de feiten niet meer scherp kon zien.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Overleggen met collega's;
- De zaak schorsen;
- Een time –out tijdens de zitting inlassen;
- De zaak uitstellen.

De respondent is tijdens zijn opleiding en vanuit zijn werkplek niet voorbereidt op het emotionele aspect van de besluitvorming. Hij had er wel aandacht voor gewild.

Hij zou aandacht gewild hebben voor de volgende onderwerpen:

- Het bespreken van de eigen trauma's (je eigen – ik);
- Het registeren van de eigen reacties;
- Het registeren van de eigen kwetsbaarheden;
- Het kennen van de eigen emoties.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent geen behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt. Dit omdat hij niet meer werkzaam is binnen deze sector, juist vanwege het emotionele aspect. Als er een training of een ondersteuningsvorm gaat komen dan zou hij het zeker aanbevelen bij zijn collega's, omdat hij het belangrijk vindt dat men zich bewust is van de eigen emoties.

Kinderrechter V

Deze respondent is twaalf en een half jaar, sinds een jaar als kinderrechter, werkzaam als rechter.

Voor haar is het niet herkenbaar dat emoties haar in haar besluitvorming beïnvloeden. Zij geeft aan wel emoties te ervaren tijdens de zitting, maar deze beïnvloeden haar niet in haar besluitvorming.

Tijdens de besluitvorming ervaart de respondent vooral emoties als ontroering (vanuit eigen bagage) en geagiteerdheid. Ontroering wanneer ouders plotseling heel redelijk worden.

Zij geeft aan dat de emoties puur bij de zitting een belemmering kunnen vormen. Dit is wel eens voorgekomen waarbij zij toen een time-out moest inlassen of in een andere situatie waarbij de griffier op het juiste moment het woord wist over te nemen.

Binnen de emoties ervaart ze het overwicht in de zaak kwijt zijn, als belemmerend. Mensen zien dan haar zwakke moment. Dit geeft anderzijds wel blijk van empathie wat op zich weer een voordeel is.

De emoties die worden ervaren tijdens een zitting hebben hun weerslag op haar handelen in de zin dat de zichzelf moet hernemen. Ze stelt zich wat formeler en strakker op.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- De zaak even van zich af zetten;
- Overleggen met collega's, omdat zij een andere kijk op de dingen kunnen hebben. De respondent houdt zelf niet van verandering en wil dat voor de kinderen in haar dossiers ook niet.

Vanuit de opleiding is er helemaal geen aandacht geweest voor het emotionele aspect van de besluitvorming. Vanuit de rechtbank ook niet. Zij gaf aan dat ze er zelf achter moest komen hoe ze met de emoties om moest gaan. Er was wel een cursus sociale vaardigheden. Hier heeft ze iets aan gehad in de zin dat ze zelfvertrouwen heeft gekregen en dus zichzelf kan zijn.

De respondent geeft aan dat het omgaan met emoties op een adequate wijze meer vanuit levenservaring moet komen. Aandacht vanuit de opleiding was voor haar niet nodig. Zij vraagt zich ook af of men omgaan met emoties op een adequate manier wel kan leren door middel van een cursus. Volgens haar zijn sommige mensen emotioneler dan anderen en moeten ze de knop kunnen omzetten. Daarnaast geeft ze aan dat er sprake is van een korte span of interest. Er zijn zoveel zaken en ze moet dan verder waardoor ze niet lang in die emoties kan blijven steken.

Vanuit de werkplek zijn er wel eens ondersteuningsvormen in de vorm van intervisie. Dit vindt een keer per paar jaar plaats. Hieraan werd vormgegeven door een zitting op camera vast te leggen en vervolgens met een gedragsdeskundige terug te kijken en feedback uit te wisselen. Hierbij ging het meer om bejegening dan echt om emotie.

De respondent geeft aan geen behoefte te hebben aan meer intervisie. Wel vond ze de aanwezigheid van een camera een groot voordeel. Dat zou ze wel vaker willen, omdat ze van mening is dat een persoon de grootste criticus is van zichzelf.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent geen behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt. Zij geeft aan op een adequate manier met haar emoties om te kunnen gaan. Zij vraagt zich af of zoiets te leren is door middel van een cursus.

De aanwezigheid van een camera tijdens een ondersteuningsvorm zou volgens de respondent pluspunt zijn.

Kinderrechter VI

Deze respondent is ongeveer 5 jaar werkzaam als kinderrechter.

Voor haar is het min of meer herkenbaar dat emoties invloed uitoefenen bij de besluitvorming. Dit vooral als er een beslissing moet worden genomen bij zaken als uithuisplaatsing wegens omstandigheden buiten de schuld van de ouders om. Ze geeft aan dat het geen directe beïnvloeding is, maar het vergt wel extra tijd naar de zitting toe. De respondent geeft aan dat ze tijdens de zitting geraakt wordt door de emoties van de mensen daar.

De emoties die zij ervaart zijn medelijden, boosheid en onmacht. Onmacht wordt ervaren door haar wanneer ze niet in staat is om bepaalde regelingen te treffen door derden (jeugdhulpverlening).

De emoties hebben bij de respondent een positieve werking, want het maakt haar bewuster van haar eigen handelen. Deze emoties kunnen belemmerend werken als ze een uitspraak moet doen in de zaken die ze persoonlijk heeft meegemaakt. Het is dan moeilijk om afstand te bewaren. Ook hangt het bij haar af van haar eigen gemoedstoestand.

De emoties hebben geen directe weerslag op het handelen van de respondent. Wel is het een enkele keer gebeurd dat er extra lang gewacht moest worden op een uitspraak. In zulke gevallen heeft zij de neiging om de mensen naar hun zin te maken, maar dan wel binnen haar grenzen.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Langer nadenken over de zaken;
- Afstand nemen;
- Veel praten met collega's.

De respondent geeft aan dat ze niet vanuit de opleiding is voorbereidt op het emotionele aspect van de besluitvorming en dat heeft ze niet gemist.

Vanuit haar werkplek is er wel ruimte om de eigen emoties bespreekbaar te maken in de vorm van intervisie. Weliswaar is het niet specifiek gericht op het onderwerp emotie, maar er is wel ruimte om het bespreekbaar te maken als ze er zelf behoefte aan heeft.

Een ander ondersteuningsvorm aangaande emotie is dat er een persoon zittingen van de rechters bijwoont en vervolgens feedback geeft. Deze vorm van ondersteuning staat nog in de kinderschoenen in verband met tijdgebrek en achterstanden.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent niet echt behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt.

Wel zou ze het fijn vinden als er meer aandacht besteed zou worden aan de communicatietechnieken; wanneer moet ze wel en niet open en gesloten vragen stellen en in welke situatie. Dit zou haar helpen om de zitting goed te sturen.

Ook zou ze willen leren hoe ze moet reageren op de emoties (huilen, boosheid) van de mensen tijdens de zitting. De respondent zou het op prijs stellen wanneer er een training zou komen met als onderwerp hoe reageer ik op de emoties van de anderen.

Kinderrechter VII

Deze respondent is al 10 jaar werkzaam als kinderechter.

Voor haar is het wel herkenbaar dat haar emoties haar beïnvloeden tijdens de zitting als het om ernstige zaken gaat zoals incest, seksueel misbruik. De emoties beïnvloeden haar en maken haar beroerd. Desondanks probeert ze een zo zuiver mogelijke uitspraak te doen.

De emoties die de respondent tijdens de besluitvorming ervaart zijn irritaties, medeleven, boosheid, verontwaardiging en sympathie. Deze emoties werken wel belemmerend en zeker in de gevallen wanneer ze moe is van de vele zaken die ze op die dag heeft gehad. Ze probeert dan zoveel mogelijk afstand van de emoties te nemen met als doel het zuiver nemen van de beslissingen.

De respondent wordt door de emoties bewuster dat ze onpartijdig moet optreden.

De ondersteuningsvormen die zij hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Distantie (afstand nemen)
- Relativeren door te praten met collega's
- Griffiers; de rechter praat na de zitting veel met de griffiers, omdat ze ook aanwezig zijn tijdens de zitting en weten waar de zitting over ging.

De respondent is zijdelings voorbereidt op het emotionele aspect van de besluitvorming door een aantal cursussen van de SSR. Ze heeft veel gehad aan de cursus communicatieve vaardigheden en dan vooral het rollenspelen. Een ander cursus waar ze veel van heeft opgestoken is het horen van getuigen. Dit ging over het omgaan met de emoties van anderen.

Zij geeft aan dat ze behoefte heeft aan een cursus waar ze leert hoe ze minderjarigen moet ondervragen. Bij haar is het zo dat ze geëmotioneerd raakt door allerlei vragen te stellen aan de kinderen. Daar krijgt ze een rotgevoel van.

Vanuit de werkplek is er wel een ondersteuningsvorm in de vorm van intervisie. Tijdens de intervisie is het onderwerp geagiteerdheid tijdens de zittingen wel naar voren gekomen. Het primaire doel van intervisie is het verbeteren van de kwaliteit.

De respondent heeft vanuit haar werkplek niet direct behoefte aan een ondersteuningsvorm met betrekking tot het omgaan met emoties. Ze vindt het voldoende om de emoties af te praten met collega's.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent niet echt behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt.

Als er een ondersteuningsvorm zou komen dat zou ze willen leren hoe ze haar emoties moet scheiden van de beslissingen en het liefst zou ze willen dat er vorm aan wordt gegeven door

rollenspelen. Dit omdat het dan voor haar duidelijk naar voren komt hoe ze zou moeten handelen. Een ander aspect waar ze meer over zou willen weten is het distantiëren van je eigen emoties.

Kinderrechter VIII

Deze respondent is sinds één jaar werkzaam als kinderrechter.

Voor haar zijn emoties herkenbaar en zij is zich bewust van die emoties die ze ervaart. Maar ze zorgt ervoor dat ze die emoties niet laat meespelen in haar besluitvorming.

Tijdens de besluitvorming ervaart de respondent vooral emoties als irritatie, medeleven, boosheid en verontwaardiging. Zij ervaart de emoties niet als belemmerend omdat ze distantie neemt om het geheel van de zakelijke kant te bekijken.

De emoties spelen vooral een rol tijdens de zitting, maar zij probeert dit zo min mogelijk te laten blijken. De emoties ervaart zij niet als belemmerend en geeft aan dat het ook geen belemmering mag zijn.

De emoties die worden ervaren tijdens een zitting hebben hun weerslag op haar handelen in de zin dat ze afstand moet nemen van de zaak om te relativiseren. Beslissingen worden niet direct ter zitting genomen en meegedeeld.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- De zaak even van zich af zetten;
- Overleggen met collega's;
- Vragen om meervoudige kamer (komt echter zelden voor).

Vanuit de opleiding is er helemaal geen aandacht geweest voor het emotionele aspect van de besluitvorming. De respondent geeft aan dat het wel goed zou zijn geweest als er vanuit de cursus Kinderrecht meer aandacht was voor het emotionele aspect. Maar volgens haar leert men toch het meeste in de praktijk. Zij geeft bovendien aan dat de cultuur binnen de sector Kinderrecht verandert, men mag zijn kwetsbaarheid laten zien.

Vanuit de werkplek zijn er wel eens ondersteuningsvormen in de vorm van intervisie geweest, maar hier heeft de respondent geen behoefte aan. Zij heeft haar eigen manier van omgaan met emoties. Bij overmatige emotionele betrokkenheid kan zij ervoor kiezen om de zaak over te dragen aan een collega en overplaatsing behoort ook tot de mogelijkheden.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent geen behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt.

Zij geeft aan haar eigen manier te hebben met betrekking tot het omgaan met emoties. Zou er echter een ondersteuningsvorm komen dan zouden de volgende aspecten erin opgenomen moeten worden, namelijk:

- Emoties leren scheiden;
- Distantie kunnen houden tijdens een zitting;
- Rollenspellen (met videocamera).

Kinderrechter IX

Deze respondent is sinds vier jaar werkzaam als kinderrechter.

Voor haar is het enigszins herkenbaar dat emoties haar in haar besluitvorming beïnvloeden.

Tijdens de besluitvorming ervaart zij vooral emoties als verontwaardiging, medelijden, woede en verdriet. Zij ervaart deze emoties wel, omdat ze soms aan haar eigen kinderen moet denken, maar zij zorgt ervoor dat die emoties geen belemmering vormen tijdens de besluitvorming. Vaak is het ook zo dat de emoties geen betrekking hebben op de inhoud van een zaak, maar juist te maken hebben met de jeugdhulpverlening die niet goed functioneert.

Wat de respondent wel heel moeilijk vindt is direct een uitspraak doen. Soms gaat, nadat het besluit is meegedeeld, het kind huilen of worden de ouders heel erg boos. Hierdoor gaat de respondent opzien tegen soortgelijke zaken. Het opzien kan dan belemmerend werken.

De emoties die worden ervaren tijdens een zitting hebben hun weerslag op haar handelen in de zin dat geagiteerdheid of partijdigheid wellicht te zien is aan haar tijdens de zitting. Zo nu en dan doet ze in een opwelling een wat verkeerde uitspraak, maar deze is nooit van dien aard geweest dat ze er achteraf spijt van had.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Veel praten over de zaken en alert zijn op wat er bij haar van binnen gebeurt;
- Bij hele ernstige en complexe zaken kiezen voor een meervoudige kamer;
- Wanneer ze te lang (jaren) in een zaak zit en een vaste koers blijft varen, de zaak overdragen aan een collega.

Vanuit de opleiding is er helemaal geen aandacht besteed voor het emotionele aspect van de besluitvorming. Het zou goed geweest zijn als hier aandacht aan was besteed, omdat veel mensen niet willen specialiseren in Kinderrecht vanwege het emotionele aspect. Door het in de opleiding op te nemen zou men zich er een beter beeld van kunnen vormen.

Vanuit de werkplek zijn er wel eens ondersteuningsvormen in de vorm van intervisieprojecten. Deze vinden zo drie keer per jaar plaats gedurende een middag. Intervisie in de vorm van inhoudelijke vergaderingen zijn er niet.

De respondent zou andere ondersteuningsvormen wel op prijs stellen. Volgens haar zou er een training moeten komen voor de basisprincipes of te wel hoe men alert moet zijn op de emoties en hoe men bij zichzelf te rade kan gaan.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent wel behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt. Ze zou het wel op prijs stellen indien er een ondersteuningsvorm zou komen waarbij er aandacht is voor de basisprincipes betreffende het omgaan met emoties. Hierbij gaat het erom dat men alert leert zijn op de eigen emoties en bij zichzelf te rade kan gaan.

Kinderrechter X

Voor deze respondent is het herkenbaar dat emoties haar in haar besluitvorming beïnvloeden. Zij geeft aan dat emoties zeker een rol spelen tijdens de besluitvorming en dat het een enkele keer is voorgekomen dat er deze haar in haar besluitvorming hebben beïnvloed.

Tijdens de besluitvorming ervaart zij vooral emoties als boosheid, medeleven en gevoelens van partijdigheid voor de zwakkere partij. Binnen de emoties ervaart ze de aantasting van de onafhankelijkheid, dus door de emotie een bepaalde richting op gestuurd worden, als belemmerend.

De emoties die worden ervaren tijdens een zitting hebben hun weerslag op haar handelen in de zin dat ze iets van haar emotie laat zien tijdens de zitting. Dit gebeurt soms bewust maar soms ook onbewust. Dan laat ze zich gaan en heeft ze er soms achteraf 'spijt' van. Een voorbeeld: een moeder wil haar kind, die heel graag thuis wil wonen, niet thuis hebben, omdat er in haar nieuwe gezin geen ruimte is voor het kind. Zij koos er op dat moment bewust voor om moeder hierop aan te spreken.

De ondersteuningsvormen die de respondent hanteert om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het haar niet in haar besluitvorming beïnvloedt, zijn:

- Praten met collega's over complexe zaken;
- De zaak laten rusten en dus afstand nemen qua tijd en plaats. Het kan zijn dat de cliënt later mag bellen voor de uitspraak;
- De zaak overdragen aan een collega.

Vanuit de opleiding is er helemaal geen aandacht besteed voor het emotionele aspect van de besluitvorming. De respondent vindt het goed dat er nu aandacht voor komt. Niet voor de juridische opleiding, maar in familierechtspraak is aandacht voor beïnvloeding door emoties wel van belang.

Vanuit de werkplek zijn er wel eens ondersteuningsvormen in de vorm van intervisie tussen collega's. Het gaat hierbij echter meer over algemene zittingsvaardigheden dan dat het specifiek toegespitst is op emoties. Er zijn mogelijkheden geboden om intervisiegroepjes te starten, maar er was weinig aanhang. Er functioneert slecht een intervisiegroepje, maar ook heel onregelmatig.

De respondent heeft zelf geen behoefte aan dergelijke ondersteuningsvormen, omdat zij voor haar gevoel goed met haar emoties om kan gaan. Daarbij weet ze dat ze ergens terecht kan als ze vastloopt. Dus bij haar collega's voor overleg of voor het overdragen van een zaak. Belangrijk bij het overdragen van een zaak is dat er onderling een goede verstandhouding is.

Uit het interview kan worden geconcludeerd dat de respondent geen behoefte heeft aan een ondersteuningsvorm, anders dan die ze al hanteert, om adequaat met haar emoties om te gaan in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt. Zij geeft aan op een adequate manier met haar emoties om te kunnen gaan.

H6. Conclusie

De aanleiding van het onderzoek

Sirius Training en Advies is door SSR (Studiecentrum Rechtspleging) benaderd met de vraag een training te ontwikkelen voor de rechterlijke macht, gericht op het onderkennen en omgaan met emoties, en op de invloed die de emoties op het oordeel/de besluitvorming kunnen hebben. Het is gebleken dat de rechters in bepaalde situaties moeite hebben om hun eigen emotie onder controle te houden. Dit heeft invloed op hun objectieve oordeelswaarde.

De oorspronkelijke vraag naar de training komt voort uit de praktijk van het Vreemdelingenrecht en heeft inmiddels geleid tot een pilot- training. Naar aanleiding hiervan is de vraag opgeworpen in hoeverre deze training relevant zou kunnen zijn voor de sector Kinderrecht.

Het was aan ons om te onderzoeken of de training die ontwikkeld werd door Sirius Training en Advies aansluiting vindt bij de sector Kinderrecht of dat zij andere behoeften hebben, waardoor eventueel een ander aanbod ontwikkeld moet worden.

De onderzoeksvragen

Het onderzoek had betrekking op een hoofdvraag met daarbij 4 deelvragen.

Hoofdvraag:

Welke ondersteuningsvormen bestaan er of zouden er nodig zijn om adequaat om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming van de kinderrechters niet nadelig beïnvloedt?

Deelvragen:

1. Waar bestaat het probleem van de kinderrechters concreet uit als het gaat om emoties die besluitvorming nadelig beïnvloeden?
2. Waar hebben kinderrechters behoefte aan om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt?
3. Welke ondersteuningsvormen komen in aanmerking binnen de sector Kinderrecht om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt?
4. Indien het thema niet als relevant wordt herkend, welke factoren zorgen hier dan voor?

Analyse van de onderzoeksgegevens

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen zijn er een tiental kinderrechters geïnterviewd. Wat betreft de bevindingen en daaruit voortvloeiende conclusie en aanbeveling, kan niet in zijn algemeenheid worden gesproken, omdat van de 19 rechtbanken er 6 zijn bezocht en vervolgens tien kinderrechters zijn geïnterviewd.

1. Waar bestaat het probleem van de kinderrechters concreet uit als het gaat om emoties die besluitvorming nadelig beïnvloeden?

Herkenbaarheid van het thema (zie vraag 1, bijlage 2)

Uit het onderzoek is gebleken dat 90 % van de geïnterviewde kinderrechters weinig tot geen problemen ervaren als het concreet gaat om emoties die de besluitvorming nadelig beïnvloeden. Uit de interviews is naar voren gekomen dat negatieve beïnvloeding van de besluitvorming nauwelijks een rol speelt, met als voornaamste reden dat er over het algemeen geen uitspraak wordt gedaan ter zitting. Dit werkt preventief omdat het de kinderrechters in de gelegenheid stelt zich te distantiëren van de zaak, hun emoties te scheiden en professioneel de zaak te bestuderen alvorens een besluit te nemen.

De emoties die worden ervaren (zie vraag 2, bijlage 2)

De kinderrechters worden voornamelijk tijdens de zitting geconfronteerd met bepaalde emoties zoals, compassie, irritatie, verontwaardiging, frustratie, boosheid, onmacht en ontroering.

Het probleem van de kinderrechters, tijdens de zitting, bestaat uit het zich bewust zijn van de emoties die worden ervaren en wat deze bij hen teweegbrengen. En daarnaast de professionaliteit kunnen behouden en dus ervoor kunnen zorgen dat de emoties geen weerslag hebben op hun handelen.

Wat als belemmerend wordt ervaren binnen de emoties (zie vraag 5, bijlage 2)

Uit de interviews is naar voren gekomen dat 60 % van de geïnterviewde rechters ervaring heeft met emoties die een belemmerende uitwerking kunnen hebben. Hierin wordt belemmerd ervaren:

- Een uitspraak doen in een zaak die men persoonlijk heeft meegemaakt;
- Het overzicht kwijtraken in een zaak;
- Opzien tegen zaak waar direct een uitspraak moet worden gedaan;
- Aantasting van de onafhankelijkheid bij het nemen van beslissingen;
- Ouders die laten zien erg hun best te doen, maar er toch geen positief resultaat kunnen bereiken;
- De gemoedstoestand (moeheid) van de kinderrechter.

De weerslag van de emoties op het handelen (zie vraag 6, bijlage 2)

Van de rechters die een belemmerende uitwerking van emoties ervaren, heeft het bij 70 % van de geïnterviewden weerslag op hun handelen in de zin van:

- Men is angstig om een foute beslissing te nemen;
- Men laat iets van de emotie zien tijdens de zitting of doet in een opwelling een bepaalde uitspraak;
- Men moet afstand nemen van de zaak om te kunnen relativiseren;
- Men moet zichzelf hernemen en zich formeler en zakelijker opstellen.

20 % van de geïnterviewden ervaart de uitwerking van emoties als positief, omdat het hen bewust maakt van het eigen handelen en van het feit dat ze onpartijdig moeten optreden.

Voorbereiding op het emotionele aspect vanuit de opleiding (zie vraag 8, bijlage 2)

70 % van de geïnterviewden is vanuit de opleiding niet voorbereid op het emotionele aspect van de besluitvorming. Bij een geïnterviewde heeft het gebrek aan ondersteuning op het emotionele vlak, zowel vanuit de opleiding als vanuit de werkplek, zelfs ertoe geleid dat hij uit zijn functie als kinderrechtser is getreden. 10 % van de geïnterviewden heeft hier wel aandacht voor gehad in de zin dat er is ingegaan op het belang van intercollegiaal overleg. De resterende 20 % zijn enigszins voorbereid door een cursus Kinderrecht, interne begeleiding, coaching en cursussen van SSR, zoals een cursus Communicatieve vaardigheden.

Van de 70 % die niet zijn voorbereid op het emotionele aspect zou 30 % hier wel aandacht voor hebben gewild.

Ondersteuningsvormen aangeboden vanuit de werkplek (zie vraag 12, bijlage 2)

70 % van de geïnterviewden heeft vanuit de werkplek intervisie en/of een andere ondersteuningsvorm gehad. De intervisie ging echter meer in op:

- Bejegening dan echt omgaan met emoties;
- Verbeteren van kwaliteit;
- Algemene zittingsvaardigheden.

Verdere analyse van de onderzoeksgegevens

60 % van de geïnterviewden geeft aan dat zelfreflectie een belangrijk onderdeel is van het omgaan met emoties. Dit is af te leiden uit zowel hun reeds gehanteerde ondersteuningsvormen als uit de aandachtspunten die genoemd worden voor een eventuele training.

Het gaat hierbij om:

- Rationaliseren; een stap terug doen en kijken wat echt gaande is;
- Herkennen van eigen emoties;
- Bewust zijn van eigen emoties;
- Leren reageren op emoties van anderen tijdens een zitting;
- Hoe men alert moet zijn op de emoties en hoe men bij zichzelf te rade kan gaan.

Een opvallende punt uit het onderzoek is dat een geïnterviewde met 29 jaar werkervaring aangeeft adequaat om te kunnen gaan met emoties in de praktijk en dat een geïnterviewde met 1 jaar werkervaring hetzelfde aangeeft. Het is dus de vraag hoeveel jaar werkervaring er nodig is om adequaat om te gaan met emoties.

Het is lastig om hier een eenduidige uitspraak over te doen, omdat bijvoorbeeld een geïnterviewde na 7 jaar werkervaring juist vanwege het emotionele aspect uit zijn functie trad, terwijl een andere geïnterviewde na 10 jaar werkervaring aangeeft nog aandacht te willen voor het leren scheiden van emoties van de besluitvorming. Het is dus ingewikkeld om aan te geven hoeveel jaar werkervaring nodig is om adequaat om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het men niet nadelig beïnvloedt.

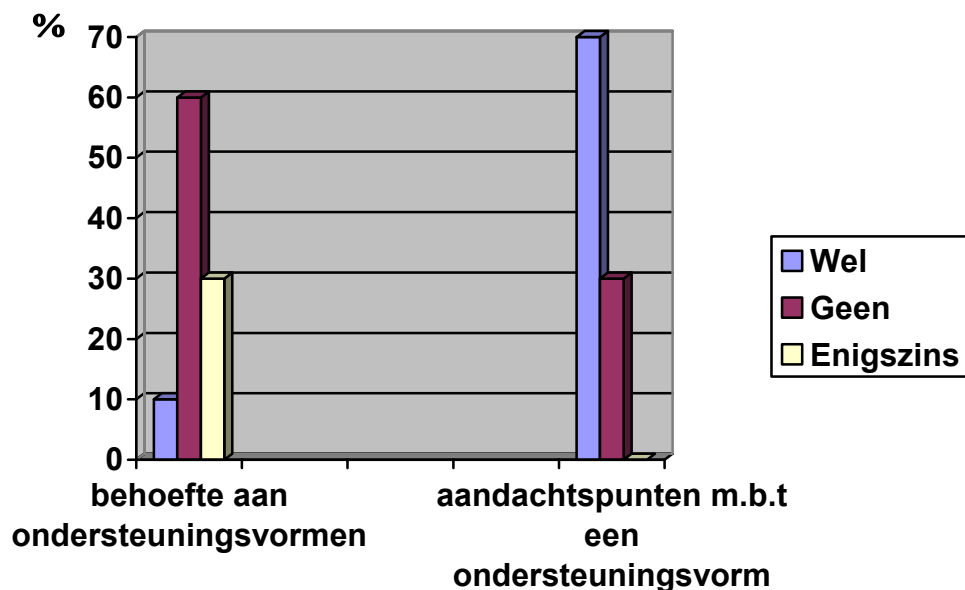
2. Waar hebben kinderrechters behoefte aan om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt?

De behoeften van de kinderrechters om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het hen niet nadelig beïnvloedt, zijn gepeild door middel van interviews en in de onderstaande tabel 1 verwerkt. Daarnaast is in grafiek 1 aangegeven hoeveel % van de geïnterviewden aandachtspunten hadden met betrekking tot een ondersteuningsvorm.

Tabel 1

Kinderrechter	Behoefte aan andere ondersteuningsvormen	Aandachtspunten met betrekking tot een ondersteuningsvorm
<i>I</i>	Enigszins	Geen
<i>II</i>	Geen	Geen
<i>III</i>	Geen	Wel
<i>IV</i>	Geen	Wel
<i>V</i>	Geen	Wel
<i>VI</i>	Enigszins	Wel
<i>VII</i>	Enigszins	Wel
<i>VIII</i>	Geen	Wel
<i>IX</i>	Wel	Wel
<i>X</i>	Geen	Geen

Grafiek 1

Uit bovenstaande tabel en grafiek kan worden afgeleid dat 90 % van de geïnterviewde kinderrechters enigszins tot geen behoefte heeft aan andere ondersteuningsvormen dan die ze al hanteren. Van de 90 % die aangeven enigszins tot geen behoefte te hebben, is er 70 % die wel

aandachtspunten hebben met betrekking tot een ondersteuningsvorm wat betreft het adequaat omgaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het hen niet nadelig beïnvloedt.

Als eerst vraagt 20 % van de geïnterviewden meer aandacht voor de communicatietechnieken; in welke situatie moet men open en/of gesloten vragen stellen. Dit wordt van belang geacht voor het in goede banen leiden van de zitting. Ook specifieke vaardigheden met betrekking tot het voeren van gesprekken met kinderen hoort hierbij. Daarnaast heeft 10 % van de geïnterviewden behoefte aan het op een adequate wijze omgaan met de emoties van de betrokken partijen tijdens de zitting. Tevens is 20 % geïnteresseerd in het leren scheiden van de emoties en beslissingen. Hiermee wordt bedoeld dat de kinderrechter vanuit zijn functie achter de genomen beslissing staat en zich kan distantiëren van de eigen emoties. Verder zou 10 % van de geïnterviewden het op prijs stellen als er een ondersteuningsvorm werd aangeboden, waarbij er aandacht is voor de basisprincipes betreffende het omgaan met emoties. Hierbij gaat het erom dat de kinderrechter alert leert zijn op de eigen emoties en bij zichzelf te rade kan gaan. Tot slot heeft 40 % van de geïnterviewden behoefte aan rollenspelen. Hierbij heeft het de voorkeur dat er een video opname wordt gemaakt, zodat de kinderrechter kritisch naar zichzelf kan kijken.

3. Welke ondersteuningsvormen komen in aanmerking binnen de sector Kinderrecht om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt?

Er is onderzocht welke ondersteuningsvormen er bestaan. In hoofdstuk 4 zijn de volgende ondersteuningsvormen behandeld, namelijk:

- Supervisie;
- Rationaliteitmodellen;
- Training coaching;
- Reflectie op de zeven leerfuncties;
- Intervisie;
- Competentieontwikkeling.

Uit de bovengenoemde opsomming is er een selectie gemaakt van de ondersteuningsvormen die in aanmerking kunnen komen binnen de sector Kinderrecht om op een adequate wijze om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de kinderrechters niet nadelig beïnvloedt tijdens de zitting. Het gaat hierbij om de volgende ondersteuningsvormen:

- Supervisie; door met een bepaalde regelmatig over zaken als situaties die problemen kunnen opleveren, de oorsprong van het probleem en de manier van omgaan met de probleemsituatie na te denken, kan de kinderrechter drie hoofdvaardigheden ten behoeve van zijn professionaliteit ontwikkelen:
 - het verruimen van het eigen vermogen om vraagstukken vanuit andere posities en invalshoeken te bekijken;
 - Het leren analyseren waar sterke en nog nader te ontwikkelen aspecten in de eigen houding, gedrag en vaardigheden liggen;
 - Het vergroten van het eigen vermogen tot zelfstandig leren.

In supervisie staat reflecteren voorop.

- Intervisie is een manier om met collega's of vakgenoten te leren van vragen en problemen uit de dagelijkse werkpraktijk. Intervisie kan in uiteenlopende situaties en voor verschillende soorten vragen worden gebruikt zoals:
 - het werken aan problemen die deelnemers persoonlijk aangaan;
 - het toetsen van individuele percepties van het probleem, om van daaruit het probleem te verhelderen, hanteerbaar te maken en mogelijkheden voor actie te onderzoeken;
 - het oplossen van problemen met behulp van verschillende deskundigheden en ervaringen;
 - het verwerven van inzicht in het eigen handelen en het genereren van nieuwe alternatieven.
- Het hanteren van verschillende rationaliteitmodellen. Dit biedt de mogelijkheid om de rechtvaardiging of ontkrachting van een beslissing te motiveren of te beargumenteren. De rationaliteit draagt bij aan het gezag van de rechterlijke beslissing.

4. Indien het thema niet als relevant wordt herkend, welke factoren zorgen hier dan voor?

Uit het onderzoek is gebleken dat de kinderrechters voor wie het thema niet of nauwelijks relevant is, reeds zelf andere ondersteuningsvormen hanteren die hun helpen bij het op een adequate wijze omgaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het hen niet nadelig beïnvloedt.

De factoren die ertoe bijdragen dat het thema niet als relevant wordt ervaren zijn tevens de ondersteuningsvormen die de kinderrechters hanteren. Het gaat hierbij om de volgende ondersteuningsvormen:

- Overleggen met collega's (dit geldt voor 100 % van de geïnterviewden);
- De zaak laten rusten en dus afstand nemen qua tijd en plaats; time out of zaak uitstellen (dit geldt voor 100 % van de geïnterviewden);
- Rationaliseren;
- Feedback vragen aan de griffier en/of aan de Raad voor de Kinderbescherming;
- Methode van onderuit zitten met als doel om de betrokken partijen te stimuleren om met elkaar te praten;
- Zaken overdragen aan collega's;
- Vragen om een meervoudige kamer (dit geldt voor 20 % van de geïnterviewden in hele complexe zaken).

Welke ondersteuningsvormen bestaan er of zouden er nodig zijn om adequaat om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming van de kinderrechters niet nadelig beïnvloedt?

Om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag, zijn er een aantal punten die de aandacht verdienen. Als eerst is het belangrijk om nogmaals te benadrukken dat de emoties niet de besluitvorming nadelig beïnvloeden maar juist een grote rol spelen tijdens de zitting. Ten tweede wordt er bij veel van de geïnterviewde kinderrechters intervisie vanuit de werkplek aangeboden. Deze intervisie projecten komen slechts één keer in de paar jaar voor en omvatten enkele middagen. Positief aan deze intervisie projecten is dat de deelnemers kunnen reflecteren op hun eigen handelen,

maar tijdens de intervisie gaat het meer om algemene zittingsvaardigheden dan dat het specifiek toegespitst is op het omgaan met emoties.

Tot slot kan geconcludeerd worden dat om adequaat om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de kinderrechter niet nadelig beïnvloedt tijdens de zitting, er een ondersteuningsvorm zou moeten worden ontwikkeld, die voldoet aan de volgende criteria:

- Aandacht voor communicatietechnieken (o.a. vaardigheden met betrekking tot gesprekken met kinderen);
- Adequaat leren omgaan met de emoties van de betrokken partijen tijdens de zitting;
- Leren scheiden van emoties van de beslissingen;
- Aandacht voor de basisprincipes betreffende het omgaan met emoties;
- Rollenspelen (met aanwezigheid van een videocamera).

H7. Een voorstel voor een emotie training

Op grond van de conclusies die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen, kan worden afgeleid dat een ondersteuningsvorm, hier een training, betreffende het op een adequate wijze omgaan met emoties in de praktijk, zou moeten voldoen aan de volgende punten, namelijk:

- Aandacht voor communicatietechnieken (o.a. vaardigheden met betrekking tot gesprekken met kinderen);
- Adequaat leren omgaan met de emoties van de betrokken partijen tijdens de zitting;
- Leren scheiden van emoties van de beslissingen;
- Aandacht voor de basisprincipes betreffende het omgaan met emoties;
- Rollenspelen (met aanwezigheid van een videocamera).

Deze aandachtspunten zouden het best naar voren kunnen komen in een tweedaagse training waarin ruimte is voor theorie betreffende emoties en het effect ervan op het handelen, oefening van de praktijk door middel van rollenspelen en reflectie op het eigen handelen door de aanwezigheid van een videocamera tijdens de rollenspelen.

Een mogelijke indeling van de training zou kunnen zijn:

Dag 1

- Aandacht voor de theorie. Wat zijn emoties, welk effect hebben zij op het handelen en communicatietechnieken;
- Uiteengaan in kleine groepjes, het liefst rechters van verschillende rechtbanken bij elkaar, om gedachten uit te wisselen over voor hen emotionele casussen. Elke groep kiest uit de ingebrachte casussen de meest ingrijpende casus die een andere groep vervolgens in een rollenspel naar voren moet brengen;
- De rollenspelen met behulp van een acteur/ acteurs. De rollenspelen worden elk opgenomen op video;
- Vragenronde over hoe de dag is ervaren.

Dag 2

- Steeds een opgenomen rollenspel bekijken en nabespreken. Het na bespreken omvat feedback en zelfreflectie;
- De training evalueren; wat is goed en of niet goed gegaan, wat heeft men gemist tijdens de training en wat kan er eventueel verbeterd worden.

Deze training zou een bijdrage kunnen leveren aan het op een adequaat wijze omgaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de kinderrechters niet nadelig beïnvloedt.

Nawoord

Met dit nawoord ronden wij het onderzoek naar welke ondersteuningsvorm(en) er bestaan of nodig zouden zijn om adequaat om te gaan met emoties in de praktijk, zodanig dat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt, af. Dit onderzoek is gedaan in opdracht van Ton Ossenwaarde van Sirius Training en Advies.

Het onderzoek had niet tot stand kunnen komen zonder medewerking van de geïnterviewde kinderrechters. Wij willen dan ook de kinderrechters heel hartelijk bedanken voor hun medewerking. Ook willen wij onze dank betuigen aan SSR die ons heeft geïntroduceerd aan de kinderrechters.

Wij hebben met veel plezier gewerkt aan dit afstudeerproject en wij zouden graag zien dat de onderzoeksresultaten een bijdrage zou kunnen leveren aan de totstandkoming van een ondersteuningsvorm(en) voor de kinderrechters.

Bijlage 1: Introductiebrief

Den Haag, 12 januari 2004

Edelachtbare,

Wij zijn drie vierdejaars studenten Maatschappelijk Werk en Dienstverlening aan de Haagse Hogeschool. In het kader van de afronding van onze studie zijn wij bezig met een afstudeerproject met als thema ‘emoties binnen de rechterlijke macht’.

Voor ons afstudeerproject hebben wij aansluiting gevonden bij Sirius Training en Advies. Dit bureau is door de SSR benaderd met de vraag om een training te ontwikkelen voor de rechterlijke macht, gericht op het onderkennen en omgaan met emoties, en op de invloed die emoties op het oordeel/besluitvorming kunnen hebben. De oorspronkelijk vraag naar de training komt voort uit de praktijk van het Vreemdelingenrecht en heeft inmiddels geleid tot een pilot-training. Naar aanleiding hiervan is de vraag opgeworpen in hoeverre deze training ook relevant zou kunnen zijn voor de sector Kinderrecht. In het verlengde hiervan zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- **Is het thema ‘onderkennen en omgaan met emoties, en de invloed die emoties hebben op het oordeel c.q. de besluitvorming’ herkenbaar in de praktijk van de kinderrechter.**
- **Welke ondersteuningsvorm(en) bestaan er of zouden er nodig zijn om adequaat om te gaan met emoties in de praktijk zodanig zodat het de besluitvorming niet nadelig beïnvloedt.**
- **Indien het thema niet als relevant wordt herkend, welke factoren zorgen hier dan voor.**

Graag willen wij in het kader van de hierboven geformuleerde onderzoeksvragen in gesprek komen met een aantal kinderrechters. Wij realiseren ons dat kinderrechters een drukke agenda hebben, maar zouden het zeer op prijs stellen als u toch op korte termijn tijd zou kunnen vrijmaken voor een interview. Het is de bedoeling dat wij ons onderzoek medio februari hebben afgerond.

In afwachting van uw bericht, verblijven wij,

Met vriendelijke groet,

Meryem Savas
Rayshree Gajadhar
Lalita Soechitram

Bijlage 2: Interviewvragen

Interviewvragen:

1. Is het voor u herkenbaar dat emoties u in uw besluitvorming beïnvloeden?
2. Welke emoties ervaart u specifiek tijdens de besluitvorming?
3. Ervaart u enkele emoties als belemmerend tijdens de besluitvorming?
4. In welke situaties ervaart u die emoties als belemmerend?
5. Wat ervaart u binnen de emotie(s) precies als belemmering?
6. Op welke manier heeft dat zijn weerslag op uw handelen?
7. Welke ondersteuningsvormen hanteert u om op een adequate manier met die emoties om te gaan, zodanig dat het uw besluitvorming niet beïnvloedt?
8. Bent u vanuit uw opleiding voorbereidt op het emotionele aspect van de besluitvorming?
9. Zo ja, op welke manier is hier aandacht aan besteed?
10. Was dit voor u voldoende?
11. Zo nee, waar had u meer aandacht voor gewild?
12. Worden er vanuit uw werkplek ondersteuningsvormen aangeboden betreffende het omgaan met emoties?
13. Zo ja, welke ondersteuningsvormen zijn dat dan?
14. Zo nee, heeft u hier behoefte aan?
15. Hoe zou daar volgens u vorm aan moeten worden gegeven?

Bronvermelding

Bronnen:

- 10 Kinderrechters

Geschreven bronnen:

- Rechtsvinding, Ars Aequi Libri, J.A. Pontier (1991);
- Op zoek naar het recht; Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief, Mr.drs. J.J.H. Bruggink (1990);
- Een theorie over rechterlijke beslissingen, H.F.M. Crombag, J.L. de Wijkerslooth, M.J. Cohen (1977);
- De taakopvatting van de rechter, A.F.M. Brenninkmeijer (2003).

Internet:

- <http://home.planet.nl/~kovac020/emoties.html> (17-01-2004)
- <http://www.zelfontplooiing.nl/supervisie.html> (2002-2004)